

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
«____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ США)»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Комар Владислав
Вікторович

Керівник: кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій Ялі Максим Харлампійович

Нормоконтролер _____ Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	7
1.1. Тероризм: визначення, види, форми прояву.....	7
1.2. Історичні витоки тероризму.....	15
1.3. Особливості сучасного міжнародного тероризму.....	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У США.....	30
2.1. Поняття «тероризм» у законодавстві США.....	30
2.2. Сучасні засоби протидії тероризму у США.....	45
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У США.....	51
3.1. Досвід та проблеми протидії тероризму у США.....	51
3.2. Перспективи протидії тероризму у США.....	65
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВКІ – група «Барбар Халса» в Індії

GIA – «Збройна ісламська група» в Алжирі

LTTE – «Тигри звільнення Таміл Іламу» у Шрі-Ланці

АЕС – атомна електростанція

АНБ – Агентство Національної Безпеки

АРЕНА – Національний республіканський союз Сальвадору

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту

ІРА – Ірландська Республіканська Армія

КВІР – Корпусу вартових ісламської революції

МВБ – Міністерство внутрішньої безпеки

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РКК – міжнародна «Робоча партія Курдистану» у Туреччині

РУМО – Розвідувальне управління Міністерства оборони США

САР – Сирійська Арабська Республіка

СВД – Служба внутрішніх доходів

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ФБР – Федеральне бюро розслідувань

ЦРУ – Центральне розвідувальне управління

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нині з проблемою тероризму стикається безліч країн. Ця тема постійно присутня на сторінках газет і журналів, у будь-яких телевізійних новинах і радіопрограмах. Тероризм є одним із найсерйозніших викликів світової спільноти. Сьогодні ми все частіше чуємо про терористичні акти, що відбуваються в різних куточках світу.

Актуальність теми також зумовлено такими факторами. По-перше, у сьогоденних умовах боротьба з тероризмом є найважливішим завданням у процесі забезпечення національної безпеки. Нині динаміка зростання терористичних груп є дуже помітною. Міжнародний тероризм швидко перебудовується, підтверджуючи готовність завдати удару за ударом у кожному регіоні земної кулі.

По-друге, дедалі ширша інтернаціоналізація тероризму – це незаперечний факт, із яким зіштовхнулися держави. Сучасний міжнародний тероризм – це потужні міжнародні структури з відповідним масштабам оснащенням. Ефективна боротьба з ним неможлива без спільних міжнародних дій, оскільки сучасний тероризм набув міжнародного, глобального характеру, став універсальним феноменом.

По-третє, актуальність теми обумовлена особливостями сучасного тероризму. Проблема тероризму була присутня як у межах окремих держав, і на міжнародній арені і раніше. Проте сучасному тероризму притаманні такі риси, як наявність значних фінансових засобів, високий рівень організації, зростаюча технічна оснащеність, розширені зв'язки терористичних організацій з незаконною торгівлею зброєю та наркобізнесом, а головною рисою є розмита межа між внутрішнім та міжнародним тероризмом.

Сучасний тероризм став загрозою не лише для окремих політичних чи громадських діячів, організацій чи держав, а й для всього людства загалом. Він спричиняє деградацію духовного життя, руйнування історичних, культурних, моральних традицій та гуманістичних цінностей. Актуальність випускної кваліфікаційної роботи є очевидною, оскільки тероризм безпосередньо стосується нашого життя нині й у майбутньому, і кожна людина Землі може бути жертвою терористичного акта.

Щодо США тероризм асоціюється, насамперед, із практикою вбивств чи замахів на вбивство президентів та інших вищих посадових осіб країни. Тим часом поняття «терор» і «тероризм» в історії США з'явилися не наприкінці XVIII століття, в епоху Великої Французької Революції, яка звела терор у ранг державної політики, а приблизно на сімдесят років пізніше.

Боротьба з тероризмом у США сьогодні є одним із пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки. Протидія тероризму здійснюється міністерствами та відомствами США у тісній координації та взаємодії один з одним, з широким залученням ресурсів різних громадських об'єднань та структур громадянського суспільства. При цьому сама контртерористична діяльність правоохоронних органів США на федеральному рівні здійснюється п'ятьма ключовими відомствами: Міністерством оборони, Міністерством внутрішньої безпеки, Міністерством юстиції, Міністерством фінансів і навіть Федеральною поштовою службою; причому Міністерство внутрішньої безпеки США виконує роль системного інтегратора – «парасолькової структури», що об'єднала під своїм керівництвом різні відомства та служби, що беруть участь у боротьбі з тероризмом (крім ЦРУ та ФБР). В основі американської стратегії боротьби з тероризмом лежать принципи невідворотності покарання, відмови від будь-яких переговорів з терористами та поступок ним, а також пресинг країн, які тією чи іншою мірою «підтримують» тероризм.

При цьому слід особливо наголосити, що тероризм у США не є чимось стороннім, привнесеним ззовні. Історично він з'явився на власному, споконвічно американському ґрунті. Терористичні акти здійснювалися переважно на території США самими громадянами США або натуралізованими іноземцями.

Загалом система боротьби з тероризмом у США відповідає новітнім реаліям, викликам та загрозам у цій галузі. Вона безперервно вдосконалюється та реформується, підвищуючи свою ефективність. Водночас сучасний тероризм, реагуючи на нові форми та методи протидії та захисту, безперервно еволюціонує, прагнучи адаптуватися до нових умов свого існування; поява його нових, еволюційно

більш просунутих, структурно складніших форм вимагає від системи боротьби з тероризмом нових організаційних та технологічних рішень.

Мета дослідження – виникнення та існування тероризму та аналіз засобів протидії тероризму у США.

Для досягнення мети дослідження було поставлено низку **завдань**:

- охарактеризувати феномен тероризму;
- виявити визначення, види та форми прояву тероризму;
- проаналізувати засоби протидії тероризму у США;
- визначити проблеми та перспективи протидії тероризму у США.

Об'єкт дослідження – тероризм у світі.

Предмет дослідження – тероризм та засоби протидії йому у США.

Методи дослідження – у ході написання роботи застосовувалися теоретичні загальнонаукові методи: метод відбору, узагальнення, синтезу, аналізу та оцінки наукового матеріалу.

Структура роботи – Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел.

РОЗДІЛ 1 ФЕНОМЕН ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Тероризм: визначення, види, форми прояву

Тероризм є незмінним супутником людства. Ця проблема сьогодні набуває загрозливих розмірів. Дане явище – це один з найнебезпечніших і важко прогнозованих феноменів. У даний час тероризм набуває загрозливих масштабів і має безліч різних форм. Терористичні акти забирають величезну кількість людських життів, справляють негативний психологічний вплив на людей, прирікають національні та культурні цінності на руйнування, створюють конфліктні ситуації між різними країнами та державами, провокують військові конфлікти та бойові дії, породжують недовіру та ненависть [44].

У різних вчених виникають неоднакові уявлення та асоціації зі словом «тероризм». Розуміння і зміст даного етно-релігійного, індивідуально-психологічного і соціально-політичного феномену також не завжди збігається у багатьох дослідників. Соціальні психологи, історики, політологи, юристи, соціологи не завжди сходяться у своїх уявленнях про цей феномен. Але іноді, уявлення ряду населення окремих країн, а також у деяких дослідників про тероризм, збігається. Усе це свідчить про той факт, що тероризм має своє системне, багаторівневе коріння.

Донедавна тероризм ще не був настільки поширений, як у наші дні. За останні пару десятиліть він набув глобального характеру. У даний час загроза цього феномену існує у багатьох державах. Терористичні акти спричиняють моральні, економічні, політичні втрати, забирають людські життя. Саме тому таким актуальним стає питання вивчення явища та заходів боротьби з тероризмом [61].

Раніше кримінальне право визначало акти тероризму як насильство, яке відбувається в політичних цілях над громадськими чи державними діячами або зазіхання на їхнє життя. Виходить, що до того, як прийняли чинний Кримінальний кодекс, під тероризмом розумілося лише вбивство або насильство, яке стосувалося лише якогось політичного діяча з метою ослаблення державної влади або самої

держави або вбивство, або тяжкі пошкодження іноземного діяча з метою розв'язання військових дій.

Але це так, якщо виходити тільки з цілей тероризму, таких як, наприклад, вплив на прийняття рішень органами влади, порушення громадської безпеки, помста за провадження державної чи політичної діяльності, залякування населення, то трактування тероризму стане дуже вузьким. Тому, можна сказати, що включення тероризму як самостійного злочину до Кримінального кодексу є найважливішим кроком у боротьбі з цим явищем, а також кроком до більш ефективного використання Кримінального кодексу у боротьбі з тероризмом [13].

Терористична організація – це організація, створена з метою терористичної діяльності або така, яка визнає можливість використання у своїй діяльності тероризму. Організація визнається терористичною організацією, якщо хоча б один із її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівних органів цієї організації.

Отже, якщо ділити тероризм залежно від методів, які використовують терористи, можна розділити тероризм на «психологічний» та «фізичний». «Психологічний» тероризм виявляється у залякуванні такими засобами, як знищення (ушкодження) майна, руйнування матеріальних об'єктів держави, приватних осіб, громадських організацій та ін. Крім цього, «психологічному» терору властиве також морально-психологічне насильство, яке терористи можуть здійснювати шляхом погроз, шантажу та ін. Це відбувається з метою змусити суб'єктів тероризму виконувати вимоги, які пред'явили терористи. «Фізичний» тероризм стосується фізичного насильства, яке застосовується до суб'єктів тероризму. Це може бути позбавлення волі, завдання тілесних ушкоджень, і навіть позбавлення життя [50].

Наступна класифікація поділяє тероризм на корисливо-економічний (неполітичний) та політичний тероризм. Також до цієї класифікації можна віднести акти терору. Ця класифікація виходить із цілей. Цієї класифікації дотримуються наукові джерела. У цю класифікацію входять також терористичні акти, що здійснюються психічними хворими, які керуються ірраціональною мотивацією.

Наступна класифікація здійснюється на основі характеристики об'єкта терористичного впливу. Згідно з цією характеристикою тероризм можна розділити на «масовий» та «селективний». «Масовий» тероризм застосовується до великої кількості людей у громадському транспорті, на вокзалі, на вулиці та ін. «Селективний» терор стосується конкретних політиків, державних чи громадських діячів [33].

Наступна класифікація здійснюється на основі використовуваних засобів. Відповідно до даної характеристики тероризм можна розділити на «технологічний» та «традиційний». До «технологічного» тероризму можна віднести тероризм, що характеризується використанням різних речовин, які є новинками передових технологій (наприклад, сюди можна віднести біологічні культури, отрути, радіоактивні та хімічні речовини та ін.), до «традиційного» тероризму відносять тероризм, за якого використовують вже давно відомі засоби та речовини (холодна та вогнепальна зброя, вибухові речовини та ін.).

Наступна класифікація здійснюється виходячи із залежності тероризму від ідейної основи. Відповідно до цієї характеристики тероризм можна розділити на «релігійний», «націоналістичний», «ідеологічний» та ще кілька видів [29].

«Ідеологічний тероризм», як правило, підрозділяється багатьма дослідниками, на лівий та правий. «Лівий» тероризм є підвидом ідеологічного. Він ґрунтується на концепції псевдореволюційного характеру. Цей підвид базується на насильницькому скасуванні капіталістичної системи шляхом здійснення масових виступів населення та широкомасштабної стратегії формування революційної ситуації. До «правого» тероризму належить тероризм, який орієнтується на запереченні інститутів політичного лібералізму, демократії, правової держави. «Правими» терористичними організаціями також є організації, які мають націоналістичні або расистські установки [55].

Сучасні дослідники дуже широко розглядають «націоналістичний» тероризм, який такий, що характеризується великою кількістю жертв, особливою жорстокістю і в основі якого лежить теорія переваги одних національностей з інших. Цей вид тероризму породжує національні чвари, створює соціальну напруженість, іноді навіть

веде до руйнації держави. «Національний» тероризм є неадекватною формою боротьби з уявним і дійсним утиском свобод і прав народностей чи націй.

«Релігійний» тероризм є одним із найпоширеніших видів тероризму. Терористичні організації, які дотримуються цього виду тероризму, зазвичай орієнтуються на переслідуванні політичних цілей, використовуючи при цьому догмати віри [2].

Сьогодні існує безліч різних терористичних груп, світських та релігійних. Ці групи можуть використовувати також суїцидний тероризм як проти іншої групи, так і проти своєї держави. До цих терористичних угруповань належать такі: «Збройна ісламська група» (GIA) в Алжирі; «Гамайя ісламія» та «Єгипетський ісламський джихад» («Ісламська група») у Єгипті; мережа осередків терористичної організації «Аль-Каїда» в Афганістані; на окупованих Ізраїлем територіях «Палестинський ісламський джихад» та Ісламський рух опору («Хамас»); «Тигри звільнення Таміла» (LTTE) у Шрі-Ланці; група «Барбар Халса» (ВКІ) в Індії; міжнародна «Робоча партія Курдистану» (РКК) у Туреччині; «Хезболлах» («Партія Аллаха») у Лівані [67].

Можна навести багато прикладів суїцидного тероризму. Яскравим прикладом можуть бути події в Нью-Йорку, Пенсільванії, Вашингтоні (США) 11 вересня 2001 р. Внаслідок цього терористичного акту загинула маса людей (за приблизними підрахунками близько 7000 осіб). По-перше, люди в захоплених терористами літаках, по-друге, люди в будинках, на які ці літаки були спрямовані.

Щодо технологічного тероризму, то в юридичній літературі під цим видом розуміють терористичний акт із незаконним використанням радіоактивних речовин, біологічної (бактеріологічної), хімічної, ядерної зброї, а також їх компонентів, патогенних мікроорганізмів. Також сюди можна віднести захоплення, руйнування або виведення з ладу хімічних, ядерних та інших об'єктів, а також систем життєзабезпечення промислових центрів та міст. Цілями є, як правило, економічні, політичні та інші. Сьогодні також стає дуже ймовірними загрози, які можна віднести до радіаційного тероризму, за допомогою оволодіння ізотопною продукцією, відходами ядерного виробництва, ядерними матеріалами [14].

Дуже примітним є той факт, що приблизно 76% контрольованих зон закритих адміністративно-територіальних утворень та 36% комплексів інженерно-технічних засобів охорони ядерних виробництв у світі потребують капітального ремонту або реконструкції. Також ще одним негативним фактом є те, що близько 50% будівель і приміщень, що охороняються, не мають других електронних рубежів сигналізації. Це знижує рівень виявлення порушників.

Вразливим місцем захисту атомних електростанцій те, що атомні електростанції не обладнані належним чином, там відсутні необхідні інженерно-технічні засоби. Також доступ на багато територій АЕС є відкритим, що також знижує рівень захисту від злочинців. Все це може сприяти раптовим терористичним актам, якщо не захищати багато підприємств належним чином. Велику небезпеку становлять і гідротехнічні споруди, які перебувають вище за течією річок чи межах великих міст. Якщо дані споруди зруйнує, це понесе у себе загибель величезної кількості людина, затоплення територій з безліччю соціальних, культурних цінностей тощо [44].

Дослідником К.М. Салімовим виділено такий вид терору, як кримінальний. Цей вид тероризму, на думку Салімова, є однією з найвищих форм прояву такого виду організованої злочинності, як тероризм. Цей вид тероризму проявляється у корисливо-насильницькій злочинності. Причиною кримінального тероризму є конкуренція у сфері впливу, для вирішення подібних конкуренцій використовується вибухівка та зброя. Найчастіше терористичні дії кримінального терору можуть відбуватися навіть на очах правоохоронних органів.

Литвиновим Н.Д. було запроваджено поняття антидержавного тероризму як одного з видів терористичних актів. Під даним видом тероризму дослідник має на увазі цілеспрямовану терористичну діяльність окремої особи або цілої групи, яка здійснюватиметься з цілями зміни чи руйнування державного режиму, державної ідеології, соціально-економічної формації та ін. Все це здійснюватиметься за допомогою терористичних (кримінальних) способів [19].

Наступний дослідник – В.В. Лунєєв поділяє тероризм на такі категорії, як повітряний тероризм; кримінальний тероризм; організований та стихійний тероризм; релігійний та національний тероризм; політичний тероризм; державний тероризм;

міжнародний тероризм. Як можна побачити, класифікація дуже змішана. Немає чіткого принципу, що лежить в основі даної класифікації. Багато форм і видів тероризму змішані. Класифікація Лунєєва змішує форми реалізації з видами тероризму (наприклад, будь-який вид тероризму може бути організованим чи стихійним). А деякі види не можуть бути предметом права. Як приклад можна навести державний внутрішній тероризм щодо громадян своєї держави [56].

В.П. Ємельянов дотримується думки, що «державний тероризм» є некоректним поняттям. Оскільки держава може бути суб'єктом злочинів з погляду міжнародного права В.П. Ємельянов дотримується думки, що юридична наука не дає точної класифікації терористичних явищ, за якої в одну класифікацію визначають поряд із політичним та державним тероризмом ще й релігійний. Дослідник дотримується тієї точки зору, що будь-який вид тероризму є кримінальним, тому що немає так званого некримінального тероризму. А ось сам кримінальний може мати свій поділ на тероризм, виходячи із суб'єктів тероризму (іноземний терорист, громадянин країни тощо) або різних мотивацій – економічних, політичних, релігійних та інших [3].

А. В. Наумов дотримується тієї точки зору, що розмежування «некримінального» (тобто націоналістичного, релігійного, політичного) та «кримінального» тероризму може бути проведено лише з мотивації. Ця мотивація може бути чи психологічна чи кримінологічна. Будь-який тероризм вважається кримінальним у межах кримінального закону, оскільки є порушенням кримінальних законів. Крім цього, тероризм вважається кримінальним злочином і з погляду міжнародних угод та в рамках національного закону [15].

Відповідно до інших дослідників можна назвати такі види тероризму як:

- на думку Р. Шульца та П. Уілкінсона – репресивний, субреволюційний та революційний;
- на думку Дж. Белла – злочинний та психічний;
- на думку деяких інших дослідників – технологічний, екологічний, економічний, ядерний та ін.

Також тероризм можна класифікувати на самостійні види. Залежно від злочинної мотивації тероризм може поділятися на: релігійний, політичний,

економічний, національний. За територіальною ознакою тероризм можна поділити на внутрішньодержавний, міжнародний [63]. Також види тероризму наведено у Додатку А.

Виходить, що існуюче різноманіття класифікацій є лише подальшим стимулом вивчення цієї області докладніше. Розробка загальної класифікації тероризму, якої дотримуватимуться багато дослідників без полеміки з цього питання, є необхідною.

Отже, першою розглянутою формою буде хайджекінг. Під цією формою мається на увазі захоплення будь-якого транспортного засобу. Наприклад, корабля, автомобіля, залізничного транспорту, літака та ін. Найпоширенішим є захоплення авіатранспорту. Оскільки літак є найзручнішим засобом, щоб сховатися від правоохоронних органів та утримує від проведення атак на терористів спецслужби, цей хайджекінг є найефективнішим та найпоширенішим у терористів. Інші види транспорту менш привабливі у терористів, оскільки пов'язані зі складнощами, зокрема, терористичні угруповання легше перехопити [4].

Далі треба розглянути вбивство та замах на вбивство як одну з форм тероризму. Ця форма є демонстративно адресною. Саме тому вона є дуже ефективною задля цілеспрямованого психологічного впливу на вузьку аудиторію. Здійснюється, зазвичай, групами. Популярна у революційних терористів.

Наступною формою, яку потрібно розглянути, буде викрадення. Як правило, терористи викрадають відомих постатей (такі як, наприклад, політичні діячі, журналісти, чиновники та ін.). Ці дії здійснюються з метою отримання коштів на діяльність організацій або залякування панівних верств. До цієї терористичній формі штовхає, як правило, політично нестабільна обстановка у таборі. Викрадення є дуже популярним у Європі. Цей спосіб вимагає великої та ретельної підготовки та маси зусиль. Але вона є більш гуманним способом, ніж диверсійний [18].

Диверсії. Ця форма передбачає використання різних хімічних, біологічних, отруйних речовин, вибухи та ін. Вибухи здійснюються в місцях масового скупчення людей, або з метою знищення будь-якої ключової політичної фігури. Але в результаті також може постраждати маса народу. Ця форма відрізняється величезним психологічним впливом.

Наступною формою, яку треба розглянути, буде експропріація чи пограбування. Пограбування притаманне терористичній діяльності екстремістів «червоної» орієнтації. Великого розмаху експропріація може досягти у періоди революцій. Вона здійснюється з метою пропаганди або отримання необхідних для ведення боротьби коштів [34].

Ще однією формою тероризму є захоплення будівель. Ця форма, як і викрадення, дуже поширена у Європі. Популярна у палестинських організацій, латиноамериканських партизанів та «лівих» терористів. Як правило, будинками, що захоплюються, часто бувають різні посольства, партійні офіси, урядові установи. Часто терористи не обмежуються звичайним захопленням будівлі. При вдалій для терористів розв'язці, їм вдається тихо покинути захоплену будівлю і не бути захопленими правоохоронними органами або ж покидання будівлі є ефективним під прикриттям заручників – одного або кількох.

М.М. Епштейн вважає, що найчастіше неможливість точно відрізнити форму тероризму від політичного вбивства. Замовник та вбивця у політичному злочині мають корисливий інтерес. Тут нема аспекту соціальної боротьби. Наприклад, сюди можна зарахувати вбивство Дж. Кеннеді чи П.А. Столипіна. Іноді буває злиття політичного вбивства із терористичним актом. Як, наприклад, при вбивстві А. Лінкольна [12].

Кримінальні злочини, які використовують терористичні методи (такі як, наприклад, при загрозі арешту – захоплення заручників), випадково або епізодично носять корисливий характер і не є політичним тероризмом. А тероризм, коли він провокується деякими обставинами, які існують зараз у суспільстві, є симптомом нездорового суспільства. Терорист дотримується думки, що є так званим соціальним хірургом у цьому нездоровому суспільстві [9].

Одними з найпоширеніших способів тероризму є такі як: захоплення та утримання заручників з використанням вибухових пристроїв та зброї; телефонний тероризм (погроза по телефону); вибух автомобіля із терористом смертником; посилення на конкретну адресу бомби в поштовому відправленні; підкидання закамфльованих під побутові предмети мін-пасток у розрахунку на цікавість та

безтурботність громадян; приховане закладання бомби на об'єкт та її вибух; демонстративна закладка муляжів вибухових речовин та вибухових пристроїв та ін.

Найбільш частими об'єктами терористів є такі:

– адміністративні будівлі державних та загальноосвітніх установ, банків, торговельно-промислових корпорацій, а також будівель правоохоронних органів та спецслужб;

– засоби транспорту (залізничного, повітряного, річкового, морського, автомобільного);

– групи людей у місцях їх скупчення (політичні, культурні, громадські заходи), у готелях, житлових приміщеннях та ін.;

– гіпераварійні об'єкти промисловості, транспорту, енергетичного комплексу та комунального господарства: газо- та нафтопроводи, гідро- та теплоелектростанції, нафтовидобувні та нафтопереробні підприємства, автомобільні та залізничні мости, атомні електростанції, підприємства водопостачання, автомагістралі;

– фізична особа (людина) у зв'язку з її суспільною, політичною, державною чи іншою діяльністю, а також з метою помсти за цю діяльність [66].

Отже, у даний час величезна частка наукових досліджень присвячена проблемі тероризму та методів боротьби з цим явищем. За останні кілька десятиліть тероризм набув глобального характеру. Нині загроза тероризму існує у багатьох державах. Акти тероризму спричиняють моральні, економічні, політичні втрати, забирають людські життя. Саме тому актуальним стає питання вивчення явища та заходів боротьби з тероризмом [8].

1.2. Історичні витоки тероризму

У науковій літературі представлені різні погляди та думки щодо виникнення феномену тероризму. Суперечка з приводу зародження тероризму ведеться і донині. Існують дві вкрай різні позиції. Перша має на увазі, що тероризм зародився як етнокультурний та ідейно-політичний компонент соціально-групового опору на початку XIX ст. Друга позиція передбачає зародження тероризму явища як

інструменту ідейно-політичної боротьби конкретних груп людей за виживання, владу та збереження своєї етно-культурної самобутності з періоду виникнення цивілізації [5].

Деякі дослідники, наприклад, такі як Лакер, вважають, що тероризм та політичні вбивства існували ще в античні часи, а можливо, і раніше. Інші, такі як О. Максвелл, дотримуються тієї точки зору, що тероризм виник приблизно наприкінці XIX ст. Деякі вважають, що тероризм пов'язаний із епохою, яка відбувалася після Реформації Наполеона. Ще однією точкою зору і те, що тероризм пов'язаний з ісламськими традиціями середньовіччя.

Потрібно розглянути докладніше історичні етапи тероризму.

Тероризм з давніх часів до Другої світової війни. Одна з історичних груп людей, яка може розглядатися із сучасної точки зору як терористична – це зилоти. Зилоти існували у I ст. від Різдва Христового в Юдеї. Метою зилотів було протистояння римському владарюванню. Деякі зилоти вбивали іудеїв та римлян, які могли співпрацювати з владою Риму. Зилоти прагнули звільнити народ від володарювання Риму. Оскільки в той час засоби масової інформації були відсутні, то метою зилотів було масове вбивство людей у місцях їхнього масового скупчення, щоб швидше поширити новини про свої діяння. Зилоти прагнули досягти в такий спосіб бажаних політичних змін [45].

Приклад тероризму зилотів за своїми рисами може скидатися на прототип сучасного тероризму:

- за змістом діяльність зилотів була формою екстремального насильства;
- за метою їх діяльність була спрямована на досягнення справедливого державного устрою;
- інструментом була ідейно-політична боротьба;
- інформаційним аспектом їх діяльності був страхітливий інструмент «переконливої комунікації»;
- стосовно психології суб'єктів терористичної діяльності це або борці за свободу, або злочинці, які підривали державні засади [57].

Ще одним прикладом, який міг би бути аналогом сучасного тероризму, можна розглянути діяльність «Народної волі» в царській Росії в останній чверті XIX ст. «Народну волю» висловлювали анархісти-революціонери, що йшли слідами Сергія Нечаєва та Михайла Бакуніна. Деякі на той час вважали, що революційних змін можна досягти мирним шляхом. Але, Бакунін, Нечаєв та його послідовники дотримувалися погляду, що насильство є обов'язковим елементом у тому, щоб підірвати наявні на той час державні засади.

Група народовольців скоїла масу вбивств, чим справила величезний психологічний вплив на народні маси. Серед цих вбивств було також вбивство царя Олександра II. Вбивство царя стало одним із поворотних моментів, адже сприяло зрушенню у свідомості членів та лідерів багатьох терористичних груп у багатьох країнах світу. Було наочно доведено «ефективність» терористичних актів як інструменту ідейно-політичної боротьби [40].

Після цього в головах революціонерів однією з панівних ідей стала ідея тероризму, серед революціонерів інших країн вона також стала досить популярною. Революційне насильство почало набувати також і більш жорстких форм на ґрунті озлобленості та злиднів. При обмеженості засобів та сили тероризм став одним із найпопулярніших способів досягнення своїх ідейних та політичних цілей. Події, що сталися у 1917 р., стали демонстрацією можливості вельми швидкого поширення насильства за певних обставин. Державний терор, який забрав у 1917 р. мільйони життів, має генетичний зв'язок із терором дореволюційним – як ліво- і правоекстремістським, так і урядовим [19].

Дослідники, які займаються вивченням проблеми насильства як одного зі способів комунікації, зазначили, що групи, які прагнуть прискорення політичних змін, отримують нові можливості з появою ЗМІ для здійснення актів «експресивного насильства». Такий «комунікаційний акт» є вкрай жорстоким, причому негайні наслідки є безпосереднім інструментом досягнення мети. У разі терористичних актів метою завжди є екстремальна форма соціального впливу, до якої можна віднести радикальну зміну установок та поведінки соціальних об'єктів, на яких цей вплив буде спрямований.

Приклади «Народної волі» та зилотів є наочним прикладом того, що тероризм – це компонент «експресивного насильства», який перетворює його на «пропаганду дією» або «переконливу комунікацію» [18].

Антиколоніальний та міжнародний тероризм: від закінчення Другої світової війни до 1980-х рр. Після Другої світової війни тероризм став найпоширенішим явищем. Інтенсивний розвиток ЗМІ, Холодна війна, і навіть антиколоніалізм лише послужили каталізаторами його розвитку.

Відкрита конфронтація під час Холодної війни не мала місця. Вдалося уникнути відкритого протистояння та конфліктів між державами сходу та заходу. Конфлікт міг би перерости у ситуацію, у якій сталася б ядерна війна між різними державами. Але в той же час у ситуації холодної війни під час деспотичних режимів виникали бунтові конфлікти, які мали риси державного терору. Багато революційних груп задіяли широкий спектр терористичних методів та дій. Ці групи шукали також підтримку серед народу. Метою їх було отримувати політичні дивіденди психологічного схвалення від простих людей як дієвий засіб постійної підтримки шляхом генерації хвиль міжнародного шоку [38].

З Холодною війною також був пов'язаний розпад колоній, і, як наслідок, виникнення націоналістичних груп, які прагнули вигнати іноземців, які були їхніми господарями під час існування колоній. Почали виникати неспокойні групи, які були колоніями, у Латинській Америці, у Південно-Східній Азії.

Антиколоніальні групи прагнули відновити свою свободу, досягти влади у своїй країні. Але при обмеженості ресурсів, а також при війні з державами, які перемогли у Другій світовій, це було безглуздо. Все це започаткувало формування терористичних груп, як єдино можливого засобу перемогти в цій сутичці. У методології цих груп терористичні акти були єдиним можливим засобом у боротьбі з колоніальним пануванням [24].

Також поштовхом до розвитку терористичної діяльності став розвиток ЗМІ після Холодної війни. Телебачення і радіо, які виникли у ХХ ст., могли дуже швидко поінформувати населення у всіх країнах. Крім того, спонуканням медійного

суспільства було бажання утримати та завоювати увагу глядачів, щоб отримати великий прибуток.

Ще одним прикладом тероризму на той час була активність терористичних сіоністських груп у Палестині. Сіоністські групи, займаючись вивченням досвіду Великобританії у боротьбі проти ірландського сепаратизму, роблять висновок, що терор послабить внутрішню підтримку Британії, її колоніальній присутності у Палестині. Окрім цього, терористичні акти також зможуть спонукати євреїв до утворення незалежної єврейської держави, також це спонукає арабів піти з цих територій [62].

Групи сіоністів розраховували, що засоби масової інформації Великобританії досить широко висвітлять терористичну кампанію. Сіоністські терористи були впевнені, що думка суспільства Великобританії вплине на уряд, і допоможе розвинути ситуації в необхідному напрямку. У підсумком вийшло так, що уряд Британії звернувся по винесення рішення до ООН, де він сподівався отримати допомогу від зростаючих витрат на збереження колоніального контролю [44].

Наступними прикладами терористичних актів стали боротьба В'єт-Конга проти втручання США під час В'єтнамської війни (1962-1975 рр.), бойові дії Алжирського фронту національного визволення проти французького колоніального панування (1954-1962 рр.). Обидва випадки лише підтверджують те, що терористи прагнули досягти великої кількості жертв за допомогою терористичних дій проти мирного населення. І їхніми цілями було навіть не заподіяння шкоди окупаційній владі, а скоріше встановлення комунікації для населення США та Франції, що, у свою чергу, за уявленнями терористів, мало чинити необхідний тиск на уряд [59].

Зростання релігійного тероризму у період з 1980 рр. до нашого часу. Світський тероризм був формою насильства та комунікації, спрямованої на населення супротивника, і навіть на відповідні сегменти населення, які мали право голосу. Релігійний тероризм був привабливим для обґрунтування своїх діянь на іншу «аудиторію» – Бога. У даному випадку тероризм розглядався як відданість релігії, діяльність, що здійснюється в ім'я Бога, яка несе в собі божественне начало та позитивний аспект, а також як діяльність, що викликає апокаліпсис.

Усе це почало змінювати оцінки терористичної діяльності. Більшість критеріїв обґрунтування дій нерелігійної «аудиторії» та секуляризовані обмеження перестали поступово братися до уваги і почали втрачати своє значення. Вони почали заміщуватися «чистотою» релігійних догм та доводами абсолютизму. Багато зарубіжних та вітчизняних дослідників, зазначали, що націоналістичні та секулярні групи прагнули до зміни своїми ідейно-політичними позиціями існуючого порядку, а також зміни дій в рамках міжнародної політичної основи [5].

Оскільки тероризм був розрахований на атеїстичну, секуляризовану аудиторію, світський чи нерелігійний тероризм зумовлював необхідність дотримуватися міжнародних норм, пов'язаних із допустимою виправданістю та пропорційністю застосування насильства. Але ці норми не діяли в ситуації релігійного терору. У цьому випадку перемога не могла бути виміряна в земних уявленнях і нормах (економічних, соціальних і політичних), але вона може розглядатися за допомогою телеологічних умов і понять, які є предметом нормативних обмежень і не тяжіють до безкомпромісних категорій [45].

Для терористів, які займаються релігійною діяльністю, вбивство було священним актом, а не політичним. Крім цього, терористична діяльність включала соціальний вплив, хоча цілі соціального і політичного впливу було редуковано до звичайної дихотомії, якою є надихаюча ідея і об'єднуючий принцип, при цьому елемент релігійної зміни стає домінуючим: апокаліптичні стани свідомості, жертвність на релігійному ґрунті.

Іншими словами, риторика релігійного тероризму викликає розбіжності та ворожнечу, засновану на догматах, спрощену в термінах «добра-зла» та віри, а також є безкомпромісною. Для потенційних віруючих чи звичайних віруючих прибічників релігійного терору, цей вид терору був можливістю приєднатися до сили «добра», а тих, хто вагається – підпорядкування і мовчазна згода чи конфронтація, оскільки мав місце компроміс [21].

У зв'язку з цим різниця між двома великими терористичними групами, такими як рух «Хамас» у Палестині та «Тамільськими тиграми визволення» у Шрі-Ланці, стала показовою. «Хамас» був антисіоністською і жорсткою релігійною групою, і

практично ніколи не знаходив підстав для переговорів із урядом Ізраїлю. «Хамас» не здатний був порозумітися навіть не прагнув порозумітися з владою Ізраїлю. «Тамільські тигри» в Шрі-Ланці були секулярним етнонаціоналістичним рухом і прагнули переговорів з урядом Шрі-Ланки [48].

Можна також навести приклад ще однієї релігійної терористичної групи як «Аум-Сенріке» (1989-1995 рр.). Ця японська терористична група була дуже активною колишніх республіках СРСР. Ця група вбила близько ста людей, завдала безліч каліцтв великій кількості народу. Ці дії проводилися з метою спровокувати священну війну, в якій буде задіяна ядерна, бактеріологічна, хімічна зброя, використання якої призвело б до знищення мільйонів людей. Метою цих груп було сповістити людей про початок нової ери, яка включала будівництво з «чистого листа» нового утопічного успішного суспільства та крах старої цивілізації, яка була на той момент.

Влада Японії енергійно намагалися організувати протиборство цій релігійній терористичній організації. І владі вдалося досягти фінансової підтримки ЗМІ та бізнес-структур, а також отримати підтримку тисяч простих людей. Терористичні акти, які здійснювалися членами «Аум-Сенріке», були обмежені ідейними і соціальними нормами, крім однієї – «волі і схвальної санкції» Бога [10].

При обговоренні релігійного тероризму, безсумнівно, було неприпустимим упустити з виду діяльність організації «Аль-Каїда» та її прибічників. Щоб краще була зрозуміла поляризована ідеологія, дії та мова «Аль-Каїди», дослідники займалися аналізуванням просторих висловлювань і полеміки, які були озвучені спільниками бен Ладена та ним самим, а також вивчали «Декларацію джихаду проти Сполучених Штатів».

Приклад релігійної мови бен Ладена, взятого з його послання «Фетва», наочно показував принципи релігійного тероризму, головним чином, для розуміння того, що секуляризована світова аудиторія та її норми не є керівними принципами та орієнтаціями для терористичних дій: «Право вбивати американців – громадянське населення або військовослужбовців – це особистий обов'язок для кожного мусульманина, здатного це робити у будь-якій країні, де це можливо робити. Ми з

Божою допомогою закликаємо кожного мусульманина, який вірить в Аллаха і прагне отримати винагороду на виконання Божого світопорядку, вбивати американців та грабувати їхні гроші там, де це можливо».

«Аль-Каїда» та прихильники «Аль-Каїди» використовували «священне насильство» як інструмент соціального впливу. Але їхні послання світові мали розбіжності і були дуже жорстокими. Діяльність «Аль-Каїди» базувалася на принципах ісламу, представники якого приймають владу бен Ладена та її обґрунтування терористичної діяльності [30].

Населення «ворожих країн» завжди буде об'єктом терористичних атак, більшість з яких демонізовані чи «знецінені», з погляду релігійної ідеології «Аль-Каїди». Інша аудиторія «Аль-Каїди» – священна – характеризується теологією «Аль-Каїди», яка має право саме на такі дихотомічні світоглядні уявлення та необмежені насильницькі дії.

Отже, суперечка з приводу зародження тероризму ведеться і донині. Існують дві вкрай різні позиції. Перша має на увазі, що тероризм зародився як етнокультурний та ідейно-політичний компонент соціально-групового опору на початку XIX ст. Друга позиція має на увазі зародження тероризму як явища як інструменту ідейно-політичної боротьби конкретних груп людей за виживання, владу та збереження своєї етно-культурної самобутності з періоду виникнення цивілізації [64].

Одні дослідники вважають, що тероризм та політичні вбивства існували ще в античні часи, а можливо й раніше. Інші – дотримуються тієї точки зору, що тероризм виник приблизно наприкінці XIX ст. У другій половині XX ст. - на початку XXI ст. тероризм набуває нових рис, до яких належать такі: державна підтримка міжнародного тероризму, взаємодія міжнародного тероризму із загальнокримінальною та організованою злочинністю [9].

1.3. Особливості сучасного міжнародного тероризму

Міжнародний тероризм є відносно новою загрозою, яка почала набирати обертів з 1970-х рр. Під міжнародним тероризмом також розуміється систематичне та

скоординоване застосування насильства організованими групами у міжнародному масштабі. Міжнародний тероризм є реакцією певних соціальних, етнічних та конфесійних груп на умови глобалізації.

Відмінність сучасного тероризму від тероризму XIX ст. - початку XX ст. наступні:

1. Масовість – жертви міжнародного тероризму з 1968 р. по 1995 р. – близько 9000 осіб, а з 1996 р. по 2000 р. – близько 5000 осіб. З'ясувалося, що у 2020 р. кількість жертв терористичних атак зросла на 80% порівняно з минулим роком, а з 2000 р. кількість загиблих у терактах збільшилася у дев'ять разів: з 3329 до 32658 осіб. Разом з тим дослідники роблять висновок, що тероризм продовжує поширюватися по земній кулі. Число країн, на території яких від рук терористів загинуло понад 500 людей, у 2020 р. збільшилося з п'яти до одинадцяти. Список поповнили, зокрема, Сомалі, Ємен та Камерун. А перелік держав, де в результаті терактів загинула хоча б одна людина, за рік поповнився ще вісьма країнами. Тепер у ньому 67 країн [52].

2. Тероризм носить релігійний, а не політичний характер.

3. Важливими є інші цілі (не ліквідація неугодних політиків – царів, губернаторів тощо, а завоювання світу та створення нової держави).

4. Висока технологічність (від методів вербування прихильників до методів знищення); сучасний тероризм – не лише масовий, а й сліпий і жорстокіший, ніж раніше – його жертвами стають будь-які люди, незалежно від віку, статі, релігійної та національної приналежності) [3].

Тероризм, що склався до кінця XIX ст. у Європі, нині змінює свої специфічні риси. Якщо до кінця XIX ст. - початку XX ст., тероризм мав прагнення перетворити суспільство, на основі поглядів про соціальну справедливість, то в другій половині XX ст. - початку XXI ст., тероризм набуває нових рис, до яких можна віднести такі:

1. Державна підтримка міжнародного тероризму. Спецслужби держави дедалі частіше скидають неугодні режими за межами юрисдикції держави.

2. Основними джерелами фінансування міжнародного тероризму є:

– фінансування здійснюється за рахунок кримінальної діяльності терористичних організацій та груп, таких як викуп, пограбування, фінансові афери та ін.;

– за рахунок спонсорування терористичних організацій великими міжнародними корпораціями, які зацікавлені в усуненні конкурентів чи зміні бізнес-клімату у певних регіонах світу;

– за допомогою різних країн, які намагаються досягти своїх цілей за рахунок терористичних груп;

– за допомогою тіньової економіки, пов'язаної з незаконною торгівлею зброєю, наркотиками та «живим» товаром;

– спонсорування приватними особами за допомогою посередників різного роду земляцтв, товариств гуманітарної допомоги, релігійних організацій тощо [5].

3. Взаємодія міжнародного тероризму із загальнокримінальною та організованою злочинністю. Злочинні організації, пов'язані з терористичними групами, використовують тактику масового насильства в політичних цілях. Це веде до значного розширення матеріальних та інших можливостей, посилюючи таким чином інфраструктуру терористичних організацій. Також розширенню можливостей міжнародного тероризму сприяє науково-технічний прогрес, провокуючи ядерні та екологічні інформаційні та інші світові катастрофи. Таким чином, велику небезпеку в сучасних умовах становить технологічний тероризм. До нього входить інформаційний тероризм, біотероризм, ядерний тероризм [44].

Усі терористичні організації можуть бути розподілені за різними ознаками та підставами. Наприклад, Литвинов Н.Д. пропонує наступну класифікацію, що спирається на складність організаційно-структурної побудови. Усі організації він ділить на складні та прості.

Прості організації не мають чіткої структури і, як наслідок, немає чіткого та жорсткого розподілу обов'язків між членами подібних терористичних організацій. Вони можуть і мати програми дій, але акції не мають прогнозованого характеру.

Складні організації є багато в чому результатом розвитку та ускладнення державних структур. Ці організації є жорстко структурованими. У них є чітка мета та

методи її досягнення, групи керівників та організаторів. У складних організаціях є такі ознаки, як наявність структурних підрозділів всередині організації, наявність матеріально-технічного забезпечення та каналів фінансування терористичної організації; програма діяльності терористичної організації з цілями, методами та завданнями; канали вербування нових членів організації; жорстка ієрархія усередині терористичної організації [12].

Сучасна наукова література поділяє терористичні організації на чотири групи:

1. Організації анархічного типу або групи, що ставлять за мету вирішення певної проблеми, наприклад, організації, що борються за охорону навколишнього середовища, антиглобалісти та ін.

2. Організації, метою яких є «національне визволення» та створення національних держав, що орієнтуються на певні суспільні верстви.

3. Організації, орієнтовані на якусь релігію чи секту, до яких входить широкий прошарок населення.

4. Організації, які ставлять перед собою ідеологічні завдання та орієнтуються на певний соціальний клас, соціальну групу, а також підтримуються представниками одного досить вузького прошарку населення [49].

Знання типології організації допомагає правильно вибрати методи роботи чи боротьби із нею. Структура терористичних організацій є складною. Більшість організацій відтворюють структуру, яка була створена в ранніх терористичних організаціях, наприклад, сікарії, з деякими вдосконаленнями та модифікаціями.

Найчастіше використовується ієрархічна структура, яка дозволяє жорстко контролювати діяльність усієї терористичної організації. Цим угрупованням властива дисципліна. Вони мають кілька рівнів. Керівництво групи для рядових членів часто є невідомим.

Також може бути структура, коли є лідер, проте інші члени становлять «концентричні кола». У деяких організаціях також існує ієрархічна (згуртована організація без міжособистісних конфліктів, що ґрунтуються на амбіціях) та радіальна (побудована на міжособистісних відносинах і характеризується поширенням інформації по міжособистісних каналах) структури [33].

Американський вчений Дж. Фрайзер визначив таку структуру терористичних організацій:

- на першому рівні знаходиться керівництво, яке займається визначенням цілей, виробленням тактики групи;
- на другому рівні перебувають активісти, тобто люди, які здійснюють терористичні акти. Кожен має свої завдання;
- на третьому рівні перебувають люди, які допомагають організовувати акти та займаються моральною підтримкою терористів.
- на четвертому рівні перебувають прибічники терористичної організації [1].

У складі більшості терористичних груп перебуває менше 50 осіб. Їхнім головним завданням стає привернення уваги широких суспільних мас до наявних проблем. Актів насильства, організованих даними групами, зазвичай мало. Вплив на масову свідомість є короткостроковим. У силу ресурсної та фінансової обмеженості, вони не в змозі постійно привертати до себе інтерес та увагу суспільних мас.

Типовою організацією є організація, у якій структура піраміди. Сюди відносяться і ті, хто виконує терористичні акти, і ті, хто підтримує їхню діяльність.

Побудова великих організацій здійснюється за тим самим принципом. Але їхній суспільний резонанс є більш тривалим, а акти тероризму більш великомасштабними. Це відбувається за рахунок більшої кількості ресурсів та фінансової підтримки [16].

Е. Бартон виділив два основні типи підрозділів: осередок, що складається з 4-6 осіб (із завданнями тактичної та розвідувальної підтримки операцій), та «колону», яка є напівавтономним об'єднанням осередків («колони» мають єдину командну структуру і різну спеціалізацію). Дані з'єднання позбавлені мобільності, і, як наслідок, володіють малою ефективністю. Основною їх функцією є підтримка бойових операцій, що здійснюються осередками.

У будь-якій організації є свої проблеми, пов'язані зі специфікою терористичної діяльності. Першою проблемою є проблема самозбереження. З цього випливає потреба у конспірації. У секретності та конспірації є як сильні сторони (такі як неможливість спецслужб швидко та ефективно впливати на організацію), так і слабкі (труднощі та небезпека легальної взаємодії членів групи) [56].

Оскільки існує потреба у конспірації, це веде до автономії кожного осередку чи колони. Тому, чим група більша, тим більший і ступінь її децентралізації. Усе це впливає із принципу самозбереження. В умовах небезпеки децентралізація може допомогти зберегти більшу частину групи при проникненні в групу спецслужб. Це хоч і допомагає зберегти більшу частину організації, але створює труднощі у її керівництві. А централізована організація хоч і є простою в управлінні, але також менш захищеною, одним інформатором може бути знищена вся група.

Прикладом може бути схема побудови Ірландської Республіканської Армії (ІРА). Децентралізація ІРА породжує проблеми її керівництва. Члени окремих колон і осередків не уявляють, чим займаються члени інших осередків та колон. Накази вони одержують, як правило, від однієї людини. Проблемами для децентралізованих груп є побудова внутрішньої дисципліни та забезпечення технічної підтримки [44].

Терористичні групи тривалий час можуть виживати за допомогою їхньої підтримки суспільством. За рахунок цього до них приєднуються нові члени, здійснюється фінансова підтримка, з'являється можливість розвідки та інше. Але й ризик втрати підтримки є великим. Це може статися у разі державних заходів у сприянні терористам, а також через надання нових більш якісних умов населенню [7].

Останнім часом кількість терористичних організацій, які намагаються досягти своїх цілей лише терористичними методами, помітно скоротилася. Багато терористичних організацій поряд з нелегальними терористичними групами займаються активною політичною легальною діяльністю, яку здійснює легальна структура організації. Прикладом може бути така організація: під егідою легальної правої сальвадорської партії АРЕНА (Національний республіканський союз) діють нелегальні терористичні «ескадрони смерті». Разом вони становлять комплексну корпоративну організацію, зайняту спільною справою.

Забезпеченість терористичних організацій ресурсами, фінансами та технічною оснащеністю зростає щодня. Останнім часом це досягло високого рівня. Найбільші організації можуть випускати свої журнали, літературу та ін. Також у них може бути свій арсенал різного радіотехнічного обладнання, такого як автомобільні парки, радіостанції та інше. Ряд терористичних організацій розробив цілу структуру з

кодексами поведінки членів організації, якими вони прагнуть регламентувати поведінку членів групи [68].

У спеціальних правилах, розроблених для членів італійських «Червоних бригад» («Норми безпеки та стиль роботи»), передбачені не тільки правила утримання зброї, автомашин тощо, але й даються детальні вказівки щодо місцезнаходження та утримання квартир, поведінки на вулиці, будинку, в громадських місцях та ін.

У даний час світовою спільнотою додаються різні сили та методи боротьби з терористичними організаціями. Іноді терористичні організації самі припиняють свою діяльність, коли досягають поставленої мети.

Одним із методів зміни форм діяльності терористичної організації є залучення її до реальних політичних процесів. Приклад, коли державі це вдалося зробити, можна навести наступний. Представники Організації Визволення Палестини на чолі з Ясіром Арафатом увійшли до владних структур Палестинської Автономії після мирних переговорів з Ізраїлем у 1990-і рр. Також позитивним підсумком були переговори з Ірландською Республіканською Армією, колумбійською Народною Визвольною Армією та, на певному етапі, зі шрі-ланкійськими «Тиграми Визволення Таміл Ісламу». Але іноді переговори можуть лише ускладнити ситуацію та призвести до ще більшого насильства членів терористичної групи [69].

Іноді проти терористичних груп може бути задіяний метод нейтралізації найвищого керівництва. Серед таких організацій – Робоча Партія Курдистану, створена у 1974 р. Вона проголошувала своєю метою створення незалежного Курдистану. При арешті голови цієї групи Абдулли Оджалана діяльність РПК різко знизилася. Ще один приклад однієї з найвідоміших організацій, що проповідують терор, була «Аум Сінріке», пізніше перейменована в «Алеф». Найвідоміша акція цієї організації – газова атака у токійському метро у 1995 р. Після арешту та смертного вироку лідеру групи – Секо Асахарі організація припинила своє існування.

Але знищення чи арешт лідера не може бути панацеєю проти терористичних актів. Іноді результат може бути протилежним. Наприклад, вбивство соратника Фіделя Кастро – Че Гевари [40].

Створення єдиного списку міжнародних терористичних організацій є актуальною світовою проблемою. У Британії список заборонених організацій складає МВС та затверджує Парламент, у Канаді це робить міністерство юстиції. Свої переліки складають ООН та ЄС. Станом на середину 2019 р. у США такими визнано 40 угруповань, у ЄС близько ста осіб та організацій, у Канаді – 26, у Британії – 25. В ООН список веде комітет, заснований антиталібською резолюцією 1267.

Серед одних з найвідоміших терористичних груп у світі такі: «Організація Абу-Нідаля» в Палестині, «Баська Батьківщина» і «Свобода ЕТА» в Іспанії, «Асбат аль-Ансар» в Лівані, «Робоча партія Курдистану» в Туреччині, «Ісламський джихад» в Єгипті, «Джамаа Ісламія» в Індонезії, «Ісламський джихад» у Палестині, «Лашкар-і-Тайба» в Пакистані, «Ісламська партія Туркестану» в Узбекистані, «Бригади мучеників Аль-Акси» в Палестині, «Аль-Каїда» в Афганістані та ін.

Кожна країна, кожна організація використовують свої критерії для співвіднесення тих чи інших організацій до терористичних. Тому різні списки можуть включати чи виключати різні організації. Основою для формування списку терористичних організацій у Євросоюзі є ухвалене 13 червня 2002 р. Рамкове рішення Ради ЄС щодо боротьби з тероризмом, яке ґрунтувалося на нормах кримінального права. У ньому є загальні ознаки терористичних актів [49].

Список організацій та терористів періодично оновлюється. Найполіткоректнішим є список ЄС. У цьому списку немає таких організацій як «Джемаа Ісламії» з Балі, «Тигрів визволення Таміл Іламу», «Абу-Сайаф» на Філіппінах [6].

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У США

2.1. Поняття «тероризм» у законодавстві США

Актуальність питання юридичного трактування поняття «тероризм» та пов'язаних з ним категорій у праві США з погляду сучасних міжнародних відносин визначається тим, що тероризм перетворився на універсальну загрозу міжнародній безпеці незалежно від місця, часу вчинення терактів, особистостей злочинців, їхньої приналежності до терористичних організацій та особливостей їхньої діяльності. З погляду сучасного міжнародного права актуальність теми пов'язана з тим, що, незважаючи на очевидну стратегічну загрозу миру та безпеці, якою є тероризмом, міжнародні право досі не виробило ні загальних понять, ні універсальних зобов'язуючих документів щодо боротьби з тероризмом. Нарешті, з погляду національного права будь-якої держави (кримінального та адміністративного), актуальність теми визначається необхідністю розвитку законодавчої бази антитерористичної діяльності, що, своєю чергою вимагає аналізу та врахування того, як будується ця робота в США, де тероризм законодавчо зведений до загроз національній безпеці країни [35].

З погляду на США тероризм асоціюється, насамперед, із практикою вбивств чи замахів на вбивство президентів та інших вищих посадових осіб країни. У різні роки від рук терористів загинули Президенти США Авраам Лінкольн (1865 р.), Джеймс А. Гарфілд (1881 р.), Вільям Маккінлі (1901 р.) і Джон Ф. Кеннеді (1963 р.).

Список президентів, які стали об'єктами замахів, ще більш значний. До нього входять Ендрю Джексон, Авраам Лінкольн, Теодор Рузвельт, Герберт Гувер, Франклін Д. Рузвельт, Гаррі Трумен, Джон Ф. Кеннеді, Річард Ніксон, Джеральд Форд, Джиммі Картер, Рональд Рейган, Джордж Х.В. Буш, Білл Клінтон, Джордж У. Буш та Барак Обама. Число вбивств, замахів на вбивство та терористичних загроз на адресу законодавців і суддів, мерів та прокурорів різного рівня навряд чи піддається точному обліку. Тим часом, поняття «терор» та «тероризм» в історії США

з'явилися не наприкінці XVIII століття, в епоху Великої Французької Революції, яка звела терор у ранг державної політики, а приблизно на 70 років пізніше [2].

США сформувалися як нова суверенна держава тоді, як у Європі йшли війни між великими державами. У свою чергу молоді Сполучені Штати самі вели війни проти колишніх метрополій (Англії, Франції та Іспанії), а також корінного населення – північноамериканських індіанців. Феномен тероризму вийшов на внутрішньополітичну арену США трохи менше, ніж через 100 років після виникнення американської держави, в міру зміцнення міжнародного стану країни та одночасного загострення внутрішніх протиріч.

У 1865 р. було вбито президента США А. Лінкольна. Одночасно відбулися замах на кількох найвищих посадових осіб його адміністрації. Це політичне вбивство мало всі класичні ознаки терористичного акту, а саме: мета – зміна політики держави у принципово важливому питанні про відміну рабства, засіб – вбивство вищої посадової особи країни, соціально-політичне мотивування, змова та ретельне планування злочину тощо, і було схоже на політичні вбивства терористами європейських монархів, наприклад, вбивству Імператора Всеросійського Олександра II (1881 р.) [47].

Реакція влади і в тому, і в іншому випадку, звичайно, була: вбивць встановили, зловили або вбили на місці, знайшли і покарали спільників і т.д. Проте ці політичні вбивства тоді не кваліфікували як терористичні акти. Такого поняття в юридичному сенсі на той час просто не існувало.

Історично в США терор проти представників влади, як індивідуальний, так і колективний – лише верхівка похмурого айсберга. Мішенями терористів, починаючи з 40-50-х рр. XIX століття, стають громадські та релігійні діячі, представники дипломатичного корпусу та журналісти, відомі бізнесмени та прості обивателі, школи та лікарні, громадські будівлі, об'єкти різної інфраструктури (вокзали, стадіони, аеропорти, газосховища). 11 вересня 2001 р. мішенню терористів стали будівлі «братів-близнюків» Світового торгового центру та штаб-квартира Пентагону [5].

При цьому слід особливо наголосити, що тероризм у США не є чимось стороннім, привнесеним ззовні. Історично він з'явився на власному, споконвічно

американському ґрунті. Терористичні акти здійснювалися переважно на території США самими громадянами США або натуралізованими іноземцями. Звідси в американській юридичній доктрині сформувалося чітке виділення «внутрішнього» і «зовнішнього» (іноземного) тероризму [11].

Під зовнішнім тероризмом при цьому аж до останнього часу розумівся тероризм щодо США, об'єктів власності США або американських громадян, суб'єктами якого виступають іноземці (окремі терористи, іноземні терористичні організації, уряди іноземних держав, які підтримують тероризм). Саме такий розподіл на внутрішній та зовнішній тероризм був закріплений в американському законодавстві до 2001 р., зокрема, у ст. Розділу 18 Федерального Кодексу США.

Після трагічних подій 11 вересня 2001 р. зміст понять «внутрішній» та «Зовнішній» тероризм було радикально переглянуто. В основу поділу відтепер покладено критерій скоєння терористичного акту проти США, їхніх громадян та власності в межах територіальної юрисдикції США (внутрішній тероризм) або її межами (зовнішній тероризм) [7].

Про масштаби так званого «внутрішнього тероризму» (domestic terrorism) у США свідчать, наприклад, дані доповіді Федерального бюро розслідувань (ФБР) «Тероризм 2002-2005». У ньому, зокрема, наголошується, що за період з 1980 р. по 2005 р. в країні сталося 318 терористичних інцидентів (тобто власне терористичних актів), у тому числі 209 вибухів, 43 підпали, 20 злочинів проти об'єктів власності, 16 нападів з використанням вогнепальної зброї, 10 захоплень, 8 пограбувань, 4 напади, 2 викрадення літака, 2 викрадення, 2 ракетні обстріли, одне умисне вбивство. Загальна кількість постраждалих від терористичних актів у 1980-2005 рр. оцінюється в документі ФБР у 17216 осіб, у тому числі 3178 убитих та 14038 поранених (остання цифра включає 12017 поранених у результаті терактів 11 вересня 2001 р.) [28]. Карту терактів у США, скоєних у 1970-2013 рр. наведено у Додатку Б.

В історії «внутрішнього» тероризму США виділяються окремі типи терористичної діяльності залежно від її політичних, націоналістичних чи релігійних цілей. До них належать, зокрема, насильницькі акти Ку-Клукс-Клана, спрямовані проти захисників прав чорношкірого населення; «негритянський» тероризм,

пов'язаний переважно з діяльністю екстремістів із «Чорної визвольної Армії» (Black Liberation Army) та «Чорної пантери»; т.зв. «християнський екстремізм», спрямований переважно проти прихильників абортів та медустанов, які проводять аборти; нацистський екстремізм; нарешті, ісламістський екстремізм і тероризм, що зародився у 1970-ті рр., а на початку XXI століття перетворився на одну з головних загроз внутрішньої безпеки США [57].

Особлива небезпека тероризму як загрози політичному устрою американського суспільства, національної безпеки США, неухильне зростання терористичної активності на найрізноманітніших напрямках, масштаби терористичних загроз для держави та населення та шкоди від терористичної діяльності, – все це зумовило виділення тероризму та антитерористичної діяльності як саморегулювання у правовій системі США. Карта загрози тероризму на Американському континенті наведена у Додатку В.

У національному праві США містяться детально розроблені ухвали тероризму як особливого виду кримінального злочину, його конкретних складів та покарань за нього; суб'єктів терористичної діяльності; повноважень державних органів та їх персоналу щодо запобігання та припинення тероризму; санкцій щодо організацій та осіб, які підтримують та забезпечують терористичну діяльність у матеріальному, фінансовому та інформаційному плані [9].

Відповідно до законодавства США тероризм (терористична діяльність) належить до федеральних злочинів, тобто злочинів, які регулюються переважно (хоч і не виключно) федеральним законодавством, а не законами окремих штатів або місцевим правом окремих територій, справи за якими порушуються окружними прокурорами, розслідуються федеральними органами (службами) та розглядаються федеральними судами.

Джерелами «права тероризму» у США виступають федеральні закони (Acts of Congress), укази та розпорядження Президента США, федеральні підзаконні акти, деякі рішення федеральних судів у справах про тероризм та терористичній діяльності [31].

Серед основних федеральних законів США, що дають юридичне визначення тероризму та конституюють систему антитерористичної діяльності органів державної влади, можна виділити:

- Зведений закон про дипломатичну безпеку та антитероризм 1986 р.;
- Закон про жертв злочинів 1984 р. (Victims of Crime Act 1984) з поправками 1996 р. (визначає федеральний механізм матеріальної компенсації жертвам терористичних актів);
- Антитерористичний закон про біологічну зброю 1989 р. (The Biological Weapons Anti-Terrorism Act of 1989 (BWATA) – Public Law 101-298);
- Закон про боротьбу з тероризмом та ефективну вищу міру покарання 1996 р. (Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act of 1996) [17];
- Закон «Об'єднуючи та зміцнюючи Америку шляхом надання необхідних засобів для запобігання та запобігання тероризму» від 26 жовтня 2001 р. (USA Patriot Act);
- Закон про безпеку Батьківщини 2002 р. (The Homeland Security Act (HSA) of 2002);
- Закон про підтримку антитероризму шляхом зміцнення ефективних технологій 2002 р. (Safety Act of 2002);
- Закони про асигнування на цілі безпеки Батьківщини (The Homeland Security Appropriations Acts of 2003);
- Закон про реформу розвідки та протидії тероризму 2004 р. (The Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004 (IRTPA));
- Закон Real ID Act 2005;
- Закон про тероризм щодо підприємств утримання тварин 2006 р. (Animal Enterprise Terrorism Act of 2006) [6];
- Закони про військові (надзвичайні судові) комісії 2006 р. та 2009 р. (Military Commissions Act of 2006);
- Закон про надзвичайні міжнародні економічні повноваження 1977 р.;

– Указ Президента № 12947 від 23 січня 1995 р. (Про заборону на угоди з терористами, що загрожують мирному процесу на Близькому Сході, та про заморожування активів Осамі Бен Ладена та інших терористів);

– Указ Президента № 13224 від 23 вересня 2001 р., що дозволяє арешт активів організацій або окремих осіб, зазначених Міністром фінансів як посібники, спонсори або джерела матеріальної підтримки терористам або асоційованих з ними осіб [23];

– Указ Президента № 12598 про допомогу людині, яка була у полоні внаслідок терористичних актів від 2 грудня 1986 р.;

– Президентський військовий указ (President Military Order) від 13 листопада 2001 р. «Про затримання, звернення та розгляд справ щодо певних категорій не громадян під час війни з тероризмом».

Відповідно до традицій формування американського законодавства ці джерела права інкорпорується в основні правові кодекси федерального законодавства – Федеральний Кодекс США (U.S.Code) і Кодекс Федеральних Постанов США (U.S. Code of Federal Regulations). Обидва Кодекси щорічно піддаються перегляду та доповненню у міру ухвалення нових законодавчих актів. Закони, прийняті в період дії попереднього акта, набирають чинності відповідно до законодавчої практики США та підлягають включенню до чергової редакції Кодексу [57].

У федеральному законодавстві США міститься кілька визначень поняття «тероризм». Так, Федеральний кодекс (US Code, або U.S.C.) визначає тероризм як «навмисне, політично мотивоване насильство, яке використовується проти невійськових цілей субнаціональними групами або таємними агентами» (U.S.C., Розділ 22, § 2656f) [13].

Прийнятий у 2001 р. після трагічних подій 11 вересня Закон «Об'єднуючи та зміцнюючи Америку шляхом надання необхідних засобів для запобігання та перешкоджання тероризму» від 26 жовтня 2001 р. визначає внутрішній (domestic) тероризм як «діяльність, яка:

– несе небезпеку людському життю і є порушенням кримінального законодавства США або будь-якого штату;

– з очевидністю замишляються для того, щоб:

- залякати чи примусити мирне населення до чогось;
- вплинути на політику держави шляхом залякування чи примусу чи впливати на політику держави з використанням масових руйнувань, вбивства чи викрадення людей;

- здійснюються у межах національної юрисдикції Сполучених Штатів.

- Кодекс Федеральних Постанов США (US Code of Federal Regulations, C.F.R.) визначає тероризм як «незаконне застосування сили та насильства проти осіб чи власності, щоб залякати, або примусити уряд, громадянське населення чи будь-яку їхню частину в рамках досягнення політичних чи соціальних цілей» [22].

При всіх своїх відмінностях, наведені вище юридичні визначення дозволяють виділити загальні якісні риси тероризму як особливо небезпечного кримінального злочину, до яких належить:

- мета – пряма чи опосередкована (через залякування чи примус мирного населення) зміна політики держави;

- мотиви – політичні, національні, релігійні чи суто корисливі;

- засіб – залякування держави чи груп населення або примус шляхом вбивства чи загрози вбивством, у тому числі масовим, а також масовими руйнуваннями чи впливом на інфраструктуру, яка несе загрозу життю людей;

- об'єкти терористичного акту – люди (окремі особи, наприклад – політичні та громадські діячі, представники органів законодавчої, виконавчої та судової влади різного рівня, у тому числі військові та працівники правоохоронних органів; групи людей від окремих національних, релігійних та інших об'єднань до населення окремих) населених пунктів, будинків, пасажирів та екіпажів транспортних засобів), а також об'єкти матеріальної інфраструктури (транспорт, енергетика, промислові об'єкти, склади озброєнь та особливо небезпечних речовин, нафто- та газопроводи, залізниці, морські та повітряні порти тощо), руйнація яких може призвести до масової загибелі людей та сприяти залякуванню населення та органів влади [46].

Ці риси в своїй сукупності складають кваліфікацію злочину (терористичного акту), яка дозволяє відрізнити його від інших насильницьких злочинів і віднести його до найбільш небезпечних (тяжких).

Відповідно до законодавства США наявність політичної мети (надання впливу на державу), а також засоби (залякування шляхом вбивства чи загрози вбивства, руйнувань чи загрози руйнування громадських будівель, оборонних об'єктів, транспортної інфраструктури, використання чи загрози використання зброї масового знищення тощо) у своїй сукупності становлять кваліфікуючі ознаки терористичного акту як особливо небезпечного федерального злочину, що може відбуватися у різноманітних формах [5].

До конкретних форм (складів злочину тероризму) терористичних актів 18 розділ Федерального кодексу США відносить:

- руйнування повітряного судна чи його устаткування (ст. 32);
- підпал, скоєний у морському просторі, що перебуває під особливою юрисдикцією США (ст. 81);
- застосування біологічної зброї (ст. 175 або 175b);
- застосування хімічної зброї (ст. 229);
- вбивство або викрадення члена Конгресу, Кабінету, Верховного Суду (підрозділи a, b, c та d статті 351);
- використання радіоактивних матеріалів (ст. 831) [20];
- загрози застосування атомної зброї або зброї масової поразки щодо США (ст. 832);
- використання пластичних вибухових речовин (п.п. (m) та (n) ст. 842);
- підпал або підриг урядового майна, що загрожує смертю людей (п.п. f (2) та (3) ст. 844);
- підпал або підриг майна, яке використовується у відносинах між Штатами (interstate commerce) (п. i ст. 844);
- вбивство чи замах на вбивство під час нападу на федеральний об'єкт із використанням небезпечної зброї (ст. 930 c) [44];
- змова з метою вбивства, викрадення або нанесення каліцтв фізичній особі за кордоном (ст. 956 a (1));
- порушення систем комп'ютерної безпеки (ст. 1030 a (1), a (5));
- вбивство чи замах на вбивство офіційних осіб США (ст. 1114);

- умисне чи ненавмисне вбивство іноземних офіційних осіб, офіційних гостей чи осіб, які перебувають під міжнародним захистом (ст. 1116);
- захоплення заручників (ст. 1203);
- заподіяння шкоди державній власності або контрактам (ст. 1361);
- руйнування комунікаційних ліній, станцій чи систем (ст. 1362) [5];
- завдання пошкоджень будинкам або майну, розташованому в зоні спеціальної територіальної та морської юрисдикції США (ст. 1363);
- руйнування електростанції (ст. 1366 а);
- вбивство або викрадення Президента або співробітників Президента (ст. 1751 а, б, с та d);
- терористичні атаки або інші акти насильства щодо залізничного рухомого складу та засобів масових перевезень на суші, на воді або шляхом атак з повітря (ст. 1992);
- руйнування державних оборонних матеріалів, коштів, приміщень чи об'єктів військової інфраструктури (ст. 2155, 2156);
- акти насильства, спрямовані проти морського судноплавства (ст. 2280);
- акти насильства щодо морських платформ (ст. 2281);
- вбивства та акти насильства щодо американців, скоєні поза США (ст. 2232);
- використання зброї масового ураження (ст. 2232 а);
- акти тероризму, що виходять за національні кордони (ст. 2332 б);
- підриг публічних місць та об'єктів (ст. 2332 f);
- використання зенітних ракетних систем, призначених для знищення повітряних суден (ст. 2332 g);
- використання засобів розпилення (розповсюдження) радіоактивних речовин (ст. 2332 h);
- надання притулку терористам (ст. 2239) [9];
- надання матеріальної підтримки терористам (ст. 2239 а);
- надання матеріальної підтримки терористичним організаціям (ст. 2339 б);
- фінансування тероризму (ст. 2339 с);

- проходження підготовки військового типу в іноземній терористичній організації (ст. 2339 d);
- застосування тортур (ст. 2340a) [11];
- пошкодження атомних об'єктів або засобів зберігання ядерного палива (ст. 2111 18-го розділу або ст. 2284 розділу 42 Федерального кодексу США);
- повітряне піратство, напад на команду повітряного судна з використанням вибухових або запальних засобів або загроза зброєю на борту повітряного судна (ст. 46502, 46504, 46505b, 46506 розділу 49 Федерального кодексу США);
- руйнування магістральних газопроводів або трубопроводів для перевезення небезпечних рідин та об'єктів трубопровідних систем (ст. 60123 (b) розділу 49 Федерального кодексу США);
- наркотероризм (ст. 900 а розділ 21 Федерального кодексу США) [18].
- Кожна з перелічених раніше статей Федерального Кодексу містить докладний виклад складу федерального злочину та встановлює покарання за нього у вигляді смертної кари, позбавлення волі на невизначену кількість років, довічного ув'язнення, ув'язнення певної тривалості та грошового штрафу [14].
- Як приклад можна навести 1992 Розділу 18 Федерального Кодексу («Терористичні атаки та інші насильницькі дії проти залізничних рухомих засобів та засобів масових перевезень, що здійснюються з суші, водного простору або з повітряного простору»). Ця стаття визначає склад злочину як:
  - руйнування, аварія, підпал чи виведення з ладу залізничного обладнання чи засоби масових перевезень;
  - розміщення будь-якого біологічного агента або токсину, вибухової речовини або вибухового пристрою на або поблизу засобу масових перевезень, яке може загрожувати безпеці будь-якої особи, або має ознаки умисної зневаги до безпеки людського життя [17];
  - розміщення або випуск небезпечної речовини, біологічного агента або токсину або поруч з будь-якими з матеріальних об'єктів транспортної інфраструктури (тунель, міст, віадук, стрілка, шлях, електромагнітні стрілки, світлофор, станція, склад, термінал або будь-який інший об'єкт або пристрій, що використовується для

здійснення залізничних перевезень) з наміром або усвідомленням того, що це призведе до краху рухомого складу, що належить будь-якому постачальнику послуг масових перевезень;

- псування або руйнування залізничних сигнальних та диспетчерських систем, включаючи системи контролю руху поїздів, централізовані диспетчерські системи або сигнали на залізничних переїздах [3];

- втручання в роботу, виведення з ладу або втручання в роботу диспетчера, водія, капітана, залізничного інженера, кондуктора чи будь-якої іншої особи, зайнятої у залізничних перевезеннях;

- акт насильства, у тому числі з використанням зброї, щодо будь-якої особи, яка перебуває на об'єкті залізничної інфраструктури;

- спостереження, фотографування, відеозйомка, побудова діаграм та інший збір інформації з метою скоєння описаних вище злочинів;

- передача явно неправдивої інформації, яка може призвести до вчинення описаних вище діянь;

- спроба, загроза чи змова з метою вчинення будь-якого з описаних вище діянь [64].

Ця стаття Федерального Кодексу США встановлює кримінальне покарання за передбачені нею правопорушення. Воно полягає у штрафі і тюремному ув'язненні терміном трохи більше 20 років. Однак якщо правопорушення тягне за собою смерть будь-якої особи, винуватець карається безстроковим тюремним ув'язненням, довічним тюремним ув'язненням або смертною карою (за винятком злочинів, що перебувають у проведенні спостереження, фотографування та іншого збору інформації, а також замаху, загрози або змови, спрямованої на вчинення правопорушення, передбаченого цією статтею) [20].

Крім того, стаття, що розглядається, містить опис обтяжливих обставин злочину, а також визначення (посилання на визначення в інших статтях Федерального кодексу) основних понять, що використовуються в даній статті («біологічний агент», «небезпечна зброя», вибуховий пристрій», «вибухова речовина») , «небезпечний матеріал», «рухомий склад», «залізничний рухомий склад», «залізниця»,

«залізничний перевізник», «держава», «токсин», «транспортний засіб»). Аналогічно побудовано й інші статті Федерального Кодексу США, присвячені розкриттю поняття «тероризм» як кримінального злочину [19].

Важливо відзначити, що законодавство США відносить до федеральних злочинів терористичного характеру дії, спрямовані на військову, фінансову та матеріальну підтримку тероризму, терористів та терористичних організацій; спробу вчинення таких злочинів, змову з метою вчинення терористичних актів, інформаційне забезпечення діяльності терористів, а також надання притулку терористам (ст. 2239, розділ 18); надання матеріальної підтримки терористам (ст. 2239 а); надання матеріальної підтримки терористичним організаціям (ст. 2339 b); фінансування терористичної діяльності (ст. 2339 с); проходження підготовки військового типу в іноземній терористичній організації (ст. 2339 d) [4].

Кримінальні покарання за злочини терористичного характеру відповідно до законодавства США встановлюються максимально високому рівні. До таких покарань відносяться:

- смертна кара;
- довічне ув'язнення;
- затримання на невизначений термін (що нерідко суттєво перевищує можливу тривалість життя злочинця);
- ув'язнення на певний термін;
- грошові штрафи на користь держави;
- конфіскація майна, матеріалів, зброї та грошових коштів, що використовуються для підготовки та проведення терористичних актів, навчання та підготовки терористів, фінансування терористичної діяльності;
- заборона діяльності терористичних організацій та організацій, які беруть участь у підготовці, проведенні, фінансуванні, матеріально-технічному забезпеченні тероризму [1].

Отже, в американській юридичній доктрині традиційно сформувалося чітке виділення «внутрішнього» та «зовнішнього» (іноземного) тероризму. Під зовнішнім тероризмом при цьому аж до останнього часу розумівся тероризм щодо США,

об'єктів власності США або американських громадян, суб'єктами якого виступають іноземці, що діють за межами США (окремі терористи, іноземні терористичні організації, що підтримують тероризм уряду іноземних держав). Саме такий поділ на внутрішній та зовнішній тероризм було закріплено в американському законодавстві аж до 2001 року [23].

Після 2001 р. ситуація докорінно змінилася. У юридичний обіг США було запроваджено термін «міжнародний тероризм». Федеральний кодекс США містить такі визначення понять «міжнародний тероризм» та «внутрішній тероризм».

Термін «міжнародний тероризм» означає діяльність, яка полягає в актах насильства або актах, що загрожують людському життю, і є порушенням кримінального права США або одного зі Штатів, або які могли б стати кримінальним злочином, якби були скоєні в юрисдикції США або одного зі Штатів; які спрямовані на те, щоб залякати чи примусити громадянське населення; вплинути на політику уряду шляхом залякування чи примусу; або вплинути на поведінку уряду шляхом заподіяння масових руйнувань, убивством чи викраденням людей; і які здійснюються переважно за межами територіальної юрисдикції США, або виходять за національні кордони за рахунок засобів, якими вони досягаються, осіб, які зазнають залякування або примусу, або місць, де зловмисники діють або шукають притулку [40].

Термін «внутрішній тероризм» (domestic terrorism) означає діяльність, що включає акти, що загрожують людському життю і є порушенням кримінального права США або одного зі Штатів; мають на меті залякати або примусити громадянське населення; вплинути на політику уряду шляхом залякування чи примусу; або вплинути на поведінку уряду шляхом заподіяння масових руйнувань, убивством чи викраденням людей; та здійснюються в межах територіальної юрисдикції Сполучених Штатів.

Отже, «нове прочитання» поняття «міжнародний тероризм» сутнісно означає поширення юрисдикції США у частині, що стосується антитероризму, на межі території США, тобто надає американському антитерористичному законодавству екстериторіальний характер. За цим законом будь-яка терористична діяльність (якщо вона є такою з погляду законодавства США) кваліфікується як злочин незалежно від

того, де він скоєний чи підготовлений, і незалежно від того, чи спрямований цей злочин проти США, американських громадян чи власності [65].

Більш того, міжнародний тероризм був законодавчо конституційований як військова загроза безпеці Сполучених Штатів, яка вимагає використання збройних сил США фактично у будь-якій точці земної кулі. Через два місяці після терористичних актів 11 вересня 2001 р. та запровадження у країні надзвичайного стану Президент США Дж.У. Буш видав Указ «Про затримання, звернення та розгляд справ щодо негромадян під час війни з тероризмом».

У статті 1 Указу наголошується, що терористичні акти проти США всередині країни та за її межами, вчинені міжнародними терористами (включно з членами організації «Аль-Каїда»), були настільки жорстокі та руйнівні, що «викликали стан збройного конфлікту, який вимагає використання Збройних сил Сполучених Штатів» [27].

У пункті d ст. 1 цього Указу зазначається, що здатність американської держави захистити себе та своїх громадян від подальших терористичних актів значною мірою залежить від використання збройних сил у процесі затримання та встановлення особи терористів та тих, хто стоїть за ними. У пункті e ст. 1 Указу Президента США вказується, що для захисту громадян від міжнародних терористів останніх слід розшукувати та заарештовувати за допомогою збройних сил навіть за кордоном та судити за насильницькі злочини «за законами воєнного часу та іншим відповідним конкретному випадку законам у військових судах». Причому для розгляду справ «осіб, які є суб'єктами цього указу» (цей термін використовується для позначення міжнародних терористів, які не є громадянами США) створюється спеціальна іпостась військових трибуналів – військові комісії [33].

Міністру оборони США наказується прийняти відповідні інструкції та накази щодо роботи таких комісій (ст. 4 Указу), насамперед – інструкцію про створення військових комісій з розгляду справ міжнародних терористів. При цьому інструкції міністра оборони повинні містити, крім іншого, правила проведення розгляду кримінальних справ терористів у цих комісіях, включаючи досудові, судові та післясудові процедури, способи доведення провини підсудного, видачі

процесуальних документів, кваліфікаційні вимоги до обвинувачів та захисників. Сукупність правил у таких інструкціях повинна, згідно цього указу (пункт с ст. 4), має забезпечити як мінімум:

- можливість для військових комісій засідати у будь-який час та в будь-якому місці, яке може бути запропоноване міністром оборони;
- повний та справедливий розгляд кримінальної справи по суті, в якій військові комісії виступають як судді «з питань факту та права»;
- допустимість у цьому розгляді таких доказів, які матимуть доказову цінність з погляду розсудливої, розсудливої людини;
- захист одержуваної під час розслідування та розгляду справ цієї категорії інформації, особливо охорони національної таємниці;
- підтримання обвинувачення одним чи більше прокурорами, призначеними міністром оборони, та здійснення захисту у процесі адвокатами обвинуваченого;
- визнання підсудного винним лише більшістю у дві третини загальної кількості членів комісії – за умови, що у момент голосування присутня більшість її членів; винесення вироку лише більшістю у дві третини загальної кількості голосів членів комісії – за умови, що у момент голосування за вироком є більшість її членів.

Матеріали розгляду справи в комісії, включаючи вирок, надсилаються для перегляду та остаточного рішення Президенту США або за приписом останнього міністру оборони США [9].

Вже з цього видно, яку виняткову значущість справи має розглядати така військова комісія. Про таку ж оцінку цих діянь як суто небезпечні для оборони країни та її громадян свідчить і норма пункту в ст. 7 Указу, в якому встановлено, що саме військові трибунали (в особі військових комісій) повинні мати виняткову юрисдикцію щодо злочинів, скоєних «суб'єктами цього указу», тобто міжнародними терористами, які не є громадянами США. Більше того, цим «суб'єктам» забороняється у зв'язку зі скоєними терактами вдаватися до судових процедур у будь-яких інших судах, чи то американських судах, судах зарубіжних держав чи міжнародних трибуналів.

Надалі особливий порядок судового розгляду злочинів міжнародного тероризму був законодавчо закріплений спеціальними законами – Закони про військові (надзвичайні судові) комісії 2006 р. та 2009 р. (Military Commissions Act of 2006, Pub.L. 109-366, U.S.C. 948-949) [62].

Таким чином, нове поняття «міжнародний тероризм» у кримінальному праві США породило докорінні зміни в організації судочинства щодо злочинів тероризму.

2.2. Сучасні засоби протидії тероризму у США

Державний департамент США визначає тероризм як «навмисне, політично мотивоване насильство проти некомбатантів із боку субнаціональних груп чи підпільних агентів».

Трагедія 11 вересня 2001 р., яка стала відправною точкою для перегляду поглядів США на глобальну терористичну загрозу, не тільки сколихнула американське суспільство, а й стала спонукальною причиною початку реформування всієї правоохоронної системи Сполучених Штатів. Так, у листопаді 2002 р. у США було створено Міністерство внутрішньої безпеки – МВБ (Department of Homeland Security) зі штатною чисельністю 170 тис. осіб (на кінець 2020 р.) – «парасолькова структура» для 22 різних відомств, або безпосередньо які відповідають за внутрішню безпеку США, або беруть активну участь у її забезпеченні. Однак через те, що ЦРУ і ФБР до складу МВБ не увійшли, у структурі МВБ з'явилася власна розвідка – HSI (англ. Homeland Security Investigations), яка стала конкурентом ЦРУ і практично відразу кардинально розійшлася з ЦРУ у визначенні «головного геополітичного суперника» Сполучених Штатів: для ЦРУ це Росія, для розвідки МВБ Китай [67].

Організація боротьби з тероризмом (БТ) у США ґрунтується на кількох основоположних принципах:

- жодних поступок терористам, жодної згоди з їхніми вимогами;
- блокада та ізоляція країн, які підтримують (на думку США) тероризм;
- невідворотність покарання міжнародних терористів, незалежно від терміну давності скоєних ними злочинів;

– надання всебічної (матеріальної, консультативної, іншої) допомоги країнам, що беруть участь у боротьбі з міжнародним тероризмом [19].

У цій боротьбі міністерства та відомства США спираються на низку законів, ухвалених переважно після подій 11 вересня 2001 р. Насамперед, це закон «Про надання додаткових повноважень спецслужбам у сфері боротьби з тероризмом», прийнятий у жовтні 2001 р. Цей закон значно розширює права федерального уряду, правоохоронних органів та адміністрацій штатів щодо виявлення та припинення терористичних атак, що готуються як на території США, так і за їх межами.

Він став фундаментом, на якому в наступні 20 років була побудована вся правова база США у сфері БТ, що описує нові підходи та уявлення про те, як саме протидіяти тероризму на сучасному рівні. При цьому нормативна база США у сфері БТ неодноразово ставала предметом жорсткої критики з боку міжнародної громадськості: зокрема, вказувалося, що закон «Про надання додаткових повноважень...» допускає застосування «превентивних заходів» (репресивного характеру) щодо не лише самого підозрюваного, а й щодо його рідних, близьких та знайомих. Проте критика не призвела до зміни чи модифікації цього закону, оскільки щоразу на своє виправдання американські силові відомства заявляли, що «трагедія 11 вересня не повинна повторитися» [5].

Боротьбу з тероризмом біля Сполучених Штатів покладено на МВБ. Разом з тим у структурі всіх поліцейських департаментів великих міст існують підрозділи SWAT (Special Weapons and Tactics) по боротьбі з протиправними діями в обстановці підвищеного ризику, у тому числі при загрозах терористичного характеру – захопленні заручників, терористичних нападах, вибухах, підпалах і т.п. Такі ж спецпідрозділи є і у складі МВБ (загони SWAT входять до складу Берегової охорони США та Федеральної служби повітряних маршалів), Міністерства юстиції (два загони SWAT у складі ФБР та Служби федеральних маршалів), а також Міністерства оборони [49].

Основні завдання Міністерства внутрішньої безпеки США у сфері БТ – «попередження терористичних актів, спрямованих проти США, та зниження вразливості США щодо загроз так званого внутрішнього тероризму». Крім того, МВБ

спільно з ФБР та ЦРУ розробляє стратегію забезпечення національної безпеки США у боротьбі з терористичною загрозою, а також визначає пріоритети у сфері БТ.

До складу МВБ входять такі підрозділи, як:

- Управління розвідки та аналізу (його мета – координація оперативної інформації, що отримується від усіх поліцейських структур країни та спецслужб);

- Адміністрація транспортної безпеки, яка відповідає за боротьбу з тероризмом на транспорті (до її складу входить Федеральна служба повітряних маршалів, відповідальна за безпеку цивільних рейсів);

- Федеральна міграційна служба (з питань громадянства та міграції);

- Федеральне агентство з управління в надзвичайних ситуаціях (координація дій з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, аварій та катастроф);

- Митна служба;

- Секретна служба (переведена до МВБ зі складу Мінфіну США);

- Берегова охорона [4].

- У 2021 р. МВБ направило на боротьбу з тероризмом 1,87 млрд дол. США, із них не менше 77 млн дол. були спрямовані на боротьбу з «внутрішнім насильницьким екстремізмом». Після подій 11 вересня боротьба з тероризмом стала головним і першочерговим обов'язком Міністерства юстиції США. До складу Мін'юсту входять три спеціальні служби боротьби з тероризмом:

- Федеральне бюро розслідувань (ФБР);

- Служба федеральних маршалів;

- Федеральне бюро в'язниць [23].

- ФБР – федеральна поліцейська структура, що відповідає за контррозвідку та боротьбу з організованою злочинністю (у тому числі – транснаціональною та транскордонною). Відмінною особливістю ФБР є поєднання функцій контррозвідки, політичної поліції та карного розшуку.

Слід зазначити, що після подій 11 вересня ФБР було істотно реформовано (одним із ініціаторів реформ став його директор Роберт Мюллер, який згодом очолив розслідування за фактами російського втручання у вибори в США у 2016 р.) і

перенацілено на пріоритетну боротьбу з тероризмом, у тому числі – з міжнародним та мережевим). В результаті в структурі та діяльності ФБР відбулися такі зміни:

- було збудовано нову систему оперативної взаємодії центрального апарату ФБР з його регіональними підрозділами (у межах цієї діяльності у короткий термін було створено 56 спеціальних об'єднаних груп – по одній при кожному регіональному відділенні ФБР) [56];

- у структурі департаменту контррозвідки з'явився спеціальний сектор боротьби зі шпигунством (підрозділ розвідки та зовнішньої контррозвідки);

- контррозвідувальна робота ФБР була перенацілена на виявлення терористів, які негласно підтримуються іноземними спецслужбами, а також на захист (контррозвідувальне забезпечення) ключових об'єктів їхнього інтересу;

- діяльність контртерористичного відділу ФБР було переорієнтовано на проведення активних операцій (оперативних комбінацій);

- було введено в дію систему заходів щодо захисту розслідувань та інформації ФБР від витoku та несанкціонованого доступу [34];

- було суттєво розширено кадровий (насамперед, оперативний) склад: так, кількість оперативних співробітників ФБР (агентів та бійців підрозділів антитерору, які безпосередньо займаються боротьбою з тероризмом) було збільшено з 2178 осіб (чисельність до трагедії 11 вересня) до 3700 осіб;

- у структурі ФБР з'явилися: відділ боротьби з кібертероризмом, відділ технологічного забезпечення слідчої діяльності та мережа регіональних лабораторій судової експертизи [25];

- до роботи ФБР стали активно залучатися наукові кола (університетська, академічна спільноти) та приватні аналітичні та розвідувальні компанії.

- У структурі Міністерства оборони США у боротьбі з тероризмом беруть участь Розвідувальне управління МО США (РУМО) та розвідки всіх видів збройних сил. Протидією фінансування тероризму займається Служба внутрішніх доходів (СВД), що організаційно входить до складу Міністерства фінансів США, яка має право вести оперативну роботу [8].

– У США діє система оповіщення, пов'язана із поточним рівнем терористичних загроз. Усього існує п'ять рівнів:

– «зеленому» рівню відповідає низький ступінь терористичної небезпеки, «синій» рівень вимагає приведення сил та засобів у стан підвищеної готовності (пильності),

– «жовтий» рівень означає підвищену небезпеку,

– «помаранчевий» рівень – високий рівень небезпеки,

– «червоний» – рівень надзвичайної загрози [44].

Дані рівні та «кольори» можуть вводиться як на всій території країни, так і в окремих штатах і навіть в окремих районах. Кожному рівню небезпеки відповідають певні протоколи (інструкції) реагування для федеральних і регіональних органів влади, що включають, насамперед, заходи протидії загроз і захисту від них.

При цьому список «видів» та «різновидів» внутрішніх терористів у США безперервно поповнюється. Так, 8 січня 2021 р. президент США Дж. Байден закликав визнати внутрішніми терористами учасників нападу на Капітолій (6 січня 2021 р.), тим самим зарахувавши до терористів не лише екстремістів, а й «прихильників» колишнього президента США Д. Трампа [9].

У свою чергу, тероризм, реагуючи на нові форми та методи антитерору, не залишається незмінним і швидко змінюється, прагнучи пристосуватися (адаптуватися) до нових умов.

Протягом двадцяти з лишком років, що минули з моменту трагедії 11 вересня 2001 р., актуальний порядок денний боротьби з тероризмом у США кілька разів зазнавав кардинальних змін. За адміністрації Дж. Буша це була «глобальна війна», що вилилася у вторгнення до Афганістану та Іраку. За адміністрації Б. Клінтона основні зусилля були спрямовані на створення постійно діючої міжнародної коаліції, здатної боротися з тероризмом у будь-якій точці світу під керівництвом Сполучених Штатів. За адміністрації Б. Обама дискурс поступово почав зміщуватися у сферу боротьби з «внутрішнім тероризмом» [2].

У період президентського правління Д. Трампа в антитерористичній стратегії США також відбулися певні зміни. Змінам сприяли три нових елементи:

– повернення боротьби з тероризмом до головних зовнішньополітичних пріоритетів США;

– відмова адміністрації Д. Трампа «від пріоритетного наголосу на зміну неугодних режимів та демократизацію за будь-яку ціну – навіть ціною негативних наслідків у плані боротьби з тероризмом»;

– загальна орієнтація Д. Трампа на певну нормалізацію відносин та взаємодію України з Росією, зокрема у сфері боротьби з тероризмом [24].

Разом з тим, в американській політиці саме в період президентського правління Д. Трампа Росія стає головним обвинуваченим у всіх випадках, пов'язаних з організацією кібератак на територію США. А звідси до звинувачень у кібертероризмі один крок.

Однією з ключових складових контртерористичної стратегії Д. Трампа став ініційований ним поступовий вивід військових контингентів США із Сирії, при цьому значно скоротилася кількість батальйонних та ротних опорних пунктів (баз) американського спецназу та наданих йому сил на території САР. Спроби Д. Трампа посилити контроль за постачанням зброї, призначеної сирійській опозиції, та обігом синтетичних наркотиків, синтезованих у підпільних лабораторіях (в основному, на територіях, контрольованих союзниками США), призвели до гострого конфлікту 45-го президента Сполучених Штатів із розвідувальним співтовариством. насамперед, з ЦРУ та РУМО) [5].

Ліквідація генерала К. Сулеймані, командувача спецпідрозділом «Аль-Кудс» у складі Корпусу вартових ісламської революції (КВІР), у січні 2020 р. створила небезпечний прецедент: поняття «міжнародний терорист» отримало розширювальне трактування (після ліквідації бен Ладена та Абу Бакра аль Багдаді «терористом № 1» у США стали називати К. Сулеймані (КВІР був визнаний міжнародною терористичною організацією у квітні 2019 р.). У березні 2020 р. був створений ще один прецедент, що розсунув (розмив) рамки поняття «терорист» ще більшою мірою: Сполучені Штати зарахували до особливої категорії «наркотерористів» президента Венесуели Н. Мадуро та 14 його найближчих соратників. Тобто можна наголосити,

що поняття «терорист» стало набувати дещо іншого змісту, ніж той, до якого ми звикли [39].

РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У США

3.1. Досвід та проблеми протидії тероризму у США

Після трагічних подій 11 вересня 2001 р. влада США зробила безпрецедентні заходи, спрямовані на боротьбу з тероризмом. Йдеться, зокрема, про цілу низку законодавчих актів, покликаних забезпечити, на думку уряду країни, вирішення завдань як внутрішньої, так і міжнародної безпеки Сполучених Штатів від терористичної загрози. До них належить насамперед Акт 2001 р. «Про згуртування та зміцнення Америки шляхом забезпечення належними засобами, необхідними для запобігання та попередження тероризму» (Патріотичний Акт) [57].

Надалі протягом майже двох десятиліть було прийнято цілу низку інших законодавчих актів, які визначили рівні та зміст американської стратегії протидії тероризму в нових умовах. Положення федеральних законів були включені до Зводу законів Сполучених Штатів – до Розділу 18 цього документа, зокрема до Глави 113В (Chapter 113В), що містить норми, присвячені різним аспектам проблеми тероризму.

Ці норми стосуються у тому числі цілком природної у сучасній ситуації диференціації заходів боротьби з тероризмом на внутрішньому (національному) та зовнішньому (міжнародному, транснаціональному) рівнях їх реалізації. Відповідно до згаданого у законі розподілу зазначених рівнів здійснення антитерористичних заходів формулюються поняття внутрішнього та зовнішнього тероризму [4].

Так, згідно з Розділом 18 Зводу законів США внутрішній тероризм передбачає небезпечне для життя людей і так, що порушує законодавство Сполучених Штатів або окремих штатів діяння, яке задумується і вчиняється з метою залякати громадянське населення шляхом загроз здійснення терористичного акту або фактичного вчинення такого діяння з метою вплинути на керувати країною. Визначення міжнародного тероризму також міститься у Зводі законів США і означає:

- насильницькі або інші дії, що становлять небезпеку для людського життя, що є порушенням кримінального законодавства США чи іншої держави;
- дії, що здійснюються з метою залякати громадянське населення або вплинути на політику уряду;
- дії, що мають місце спочатку поза територіальною юрисдикцією Сполучених Штатів або за межами їх національних кордонів, але вчинені злочинцями з метою залякати або змусити США чи ту країну, де знаходиться злочинець, для задоволення вимог терористів [21].

Особливо виразно розвиток контртерористичної стратегії обох рівнів знайшов втілення в Акті «Нова стратегія національної безпеки США», прийнятому в лютому 2015 р. До основних загроз цій безпеці згаданий законодавчий акт включає діяльність терористичних угруповань, а також структур організованої злочинності, що завдають шкоди життєвим інтересам світової спільноти, правам і свободам особистості. У названому акті американський законодавець сформулював гнучкий стратегічний підхід до проблеми, що передбачає поєднання комплексу цілеспрямованих контртерористичних акцій у взаємодії з державами-партнерами і, крім того, реалізацію превентивних заходів боротьби з насаджуваною серед населення Сполучених Штатів екстремістською ідеологією на расовому та релігійному ґрунті [18].

Примітно, що одночасно ряд положень цього та інших законодавчих актів, що приймаються Конгресом США, були покликані частково пом'якшити тотальний характер телефонного прослуховування, безцеремонність збору конфіденційної інформації та несанкціонованого судами стеження за громадянами, які не мають відношення до терористичної діяльності. Але ситуацію із утиском спецслужбами цивільних прав це радикально не змінило.

Як і раніше, під приводом боротьби з внутрішнім тероризмом ними практикується застосування телефонного прослуховування та електронного спостереження зі спрощеним порядком отримання судового наказу для здійснення цих дій або просто санкції прокурора, минаючи судовий порядок. Як і раніше,

допускається можливість проведення огляду або обшуку приміщення без повідомлення його власника [26].

Очевидно, американському законодавцю це бачиться цілком логічним за існуючого сьогодні рівня терористичної загрози. Однак важко не погодитися зі справедливою оцінкою фахівців, які відзначають неоднозначний характер спрямованості системи згаданих законодавчих заходів, і насамперед суттєве звуження при їх здійсненні конституційних прав і свобод громадян під приводом протидії хвилі тероризму в США, а також в інших державах світу. Таким чином, як справедливо констатують дослідники цієї проблеми, у сучасному комплексі заходів протидії Сполученими Штатами тероризму (як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях) чітко простежується наступність з тим, що вживалося в цьому плані раніше [39].

Одночасно не можна не визнати, що нові загрози з боку терористів у ХХІ ст. змусили США суттєво переглянути свої антитерористичні програми та відповідне законодавство, а також розробити додаткові заходи антитерористичного характеру. Причому однаково це стосується як елементів стратегії здійснення даних заходів (воєнного, політико-економічного, технічного та іншого характеру), так і рівнів їх реалізації (національного, внутрішнього, транснаціонального, міжнародного), у тому числі в рамках співпраці з іншими державами.

Виходячи з прийнятого в Сполучених Штатах постулату про те, що здатність країни захистити себе від терористичних актів залежить переважно від використання державою збройних сил, керівництво США віддає пріоритет саме цьому елементу у реалізації стратегії антитерору. У зв'язку з цим, торкаючись військового комплексу антитерористичних заходів, слід констатувати, що його цілі та зміст хоч і сформульовані ще в 1990-ті роки ХХ ст., але продовжують розвиватися досить інтенсивно сьогодні [52].

Базуються вони на так званому «принципі пропорційності»: військова відповідь США має бути пропорційна терористичному нападу, що його спровокував, і виражатися у вигляді ударів по об'єктах і базах терористів. Те, як втілюється ця концепція на практиці, демонструють дані дослідження Н. Кроуфорда, проведеного в

Браунівському університеті. Відповідно до цього дослідження з вересня 2001 р. до 2018 р. у війнах в Афганістані, Іраку та Сирії, в яких брали участь і Сполучені Штати, загинуло 480 тис. осіб, ще 10 млн. людей стали біженцями.

Причому Пентагон заявив, що з 11 вересня 2001 р., коли відбулися теракти в Нью-Йорку, і до кінця 2018 р. на військові антитерористичні дії витрачено близько 1,7 трильйона доларів. Ця сума включає не лише витрати на війни в Іраку, Афганістані та Сирії, але також і на бойові операції в ряді країн, проведення яких американська адміністрація виправдовує як дозвіл на боротьбу з тероризмом, виданим Конгресом Білому дому після терактів 2001 р. Однак у згадані витрати міністерства оборони включають лише частину витрат на цю війну з тероризмом, як вказує Н. Кроуфорд. І якщо США продовжать витрати в такому ж масштабі, то навіть у разі завершення всіх воєн до 2023 р. сумарні витрати становитимуть 6,7 трильйона доларів, не включаючи витрати на державний борг [32].

У цьому контексті варто окремо розглянути досвід боротьби із тероризмом в Афганістані та з терористичною організацією «ІДІЛ».

Теракти 11 вересня 2001 р. надали адміністрації Дж. Буша карт-бланш щодо Афганістану. Світова спільнота висловила підтримку військовій операції з ліквідації терористичної загрози з боку Афганістану. Вашингтон використав міжнародну підтримку ООН і очолив коаліцію країн НАТО та Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані. В Афганістані США діяли відповідно до резолюції №1386 Радбезу ООН від 20 грудня 2001 р. Декларативні цілі військової операції ЗС США «Незламна свобода» полягали у ліквідації бази міжнародних терористів, насамперед «Аль-Каїди» та «Талібану» бен Ладена та інших лідерів міжнародних терористів, припинення торгівлі наркотиками та зброєю, відновлення політичної стабільності в країні через посилення центральної влади та силових структур. Проведення контртерористичної операції на території Афганістану силами коаліції при вирішальній ролі США здійснювалося на користь безпеки всього регіону та було легітимним з позицій міжнародних правових норм.

Операція США в Афганістані включала три етапи. У рамках першого етапу здійснювалося проведення повітряних акцій зі знищення основних сил «Талібану» та

їх союзників, розміщення американського контингенту та перехід до «стратегічної оборони», що передбачає захист мирного населення від бойовиків. На другому етапі планувалося ліквідувати боєздатність угруповання талібів за допомогою технічної переваги. Третій етап розгортався паралельно першим двом та передбачав формування альянсу з місцевими лідерами – противниками екстремістів. Одночасно проводилося зміцнення державних силових структур.

«Талібан» та «Аль-Каїда» перейшли до партизанської війни. Вони використовували тактику територіально-мережевого партизанського руху [7]. Бойова група чисельністю 150-200 чоловік діяла на обмеженій території, підтримуючи горизонтальні та вертикальні зв'язки управління з «Аль-Каїдою». Такі підрозділи не потребували військової інфраструктури та відрізнялися мобільністю. У цих умовах ЗС США з метою мінімізації втрат перейшли до ведення неконтактних бойових дій, але подібна тактика спричиняла збільшення жертв серед мирного населення, що призводило до посилення антизахідних та антиурядових настроїв та розширювало соціальну базу тероризму. Військові бази «Талібану» на території Пакистану дозволяли відновлювати військові ресурси талібів, завдяки чому їм вдалося повернути боєздатність після значних втрат на перших етапах зіткнень. США виявилися нездатними придушити активність «Талібану» та встановити повний контроль над територією країни.

У цих умовах у 2008-2010 рр. було введено в дію нову військову стратегію США в Афганістані. У її основі лежала мета збереження впливу у регіоні невоєнними засобами. В інавгураційній промові Барак Обама назвав нову мету США в Афганістані: «поступово викувати мир» [15]. Вашингтон взяв курс на вихід із збройного конфлікту через досягнення консенсусу із «Талібаном» як військово-політичною силою, здатною забезпечити Афганістану стабільність.

Операція США сприяла стабілізації внутрішньополітичної ситуації в Афганістані, запобігла поширенню ідеології радикального ісламізму. Проте військова присутність США набувала затяжного характеру.

Основою нового політичного курсу адміністрації президента США стали використання «м'якої сили» та дипломатичного інструментарію, прагнення до

досягнення компромісу. Міністерством оборони спільно з Державним департаментом було розроблено програму «План всебічної цивільно-військової кампанії», спрямовану на створення системи управління, яка б користувалася підтримкою населення, та силових структур Афганістану, здатних до самостійних та ефективних контртерористичних операцій. Військова складова проекту передбачала розрив комунікацій талібів із пакистанськими базами, ліквідацію контролю «Талібану» над стратегічно важливими військовими та інфраструктурними об'єктами. З цією метою до Афганістану було перекинуто 30 тис. американських солдатів, у тому числі й частини, що виводилися з Іраку [7].

Підрив позицій талібів в Афганістані пішов за «іракським сценарієм», тобто за рахунок збільшення чисельності національних сил безпеки та залучення до співпраці місцевих польових командирів та племінних ополчень. США пішли на співпрацю з лідерами «помірних талібів» для більш ефективної протидії радикальному крилу «Талібану» та створення в майбутньому на території Афганістану коаліційного уряду, який має довіру всіх політичних сил країни.

У 2010 р. еміром сунітської екстремістської організації ІДІ («Ісламська держава Ірак»), що сформувалася внаслідок злиття кількох радикальних ісламістських угруповань на чолі з підрозділом «АльКаїди», було обрано одного з лідерів «Аль-Каїди» в Іраку Абу Бакр аль-Багдаді. У квітні 2013 р. внаслідок злиття ІДІ та сирійської «Джебхат ан-Нусри» було утворено угруповання ІДІЛ («Ісламська держава Іраку та Леванту»), метою якої декларувалося створення ісламського емірату на території Іраку, Сирії та Лівану.

29 червня 2014 р. ІДІЛ оголосила про створення на підконтрольних територіях Сирії та Іраку «Ісламського халіфату», «халіфом» було проголошено Абу Бакра аль-Багдаді. ІДІЛ сформувався як військово-політична структура, заснована на ідеології ісламського фундаменталізму, стратегічною та ідеологічною метою якої є створення шариатської держави. Фінансовий базис «Ісламської держави» складала фінансування з боку монархій Перської затоки, насамперед з боку Катару, та нелегальна торгівля енергоносіями, зброєю, наркотиками та людьми [8]. Ряди організації поповнювалися за рахунок припливу нових бойовиків з-за кордону по лінії «брати-мусульман» з

Магриба або з Афганістану, Пакистану, Північного Кавказу (бандформування «Імарат Кавказ»), а також за рахунок рекрутування нових бойовиків у сунітських провінціях Іраку.

Основу воєнізованих підрозділів ІДІЛ складає офіцерський корпус армії Іраку часів Саддама Хусейна, що зумовило високий рівень боєздатності військових частин ІДІЛ. В результаті експансії ІДІЛ до кінця 2014 р. на окупованій терористичною організацією території опинилися міста Такріт, Мосул, Фалуджа, Таль-Афар в Іраку та Ер-Ракка в Сирії. ІДІЛ поєднував терористичну практику та державні методи ведення війни [2]. Поява та затвердження позицій ІДІЛ призвело до зміни балансу сил на Близькому Сході та збільшення ризиків безпеці регіону.

У серпні 2014 р. Білий дім за підтримки Конгресу ухвалив рішення про спільні із союзниками більш інтенсивні бомбардування територій Іраку, підконтрольних «Ісламській державі», з метою запобігання захопленню терористами Багдада. Президент США Барак Обама охарактеризував військові акції щодо протидії експансії ІДІЛ як «довготривалу операцію».

Пентагон прагнув надати протидії експансії ІДІЛ в Іраку комплексного характеру. Авіація США завдавала бомбових та ракетних ударів по терористах, армійські підрозділи уряду Багдада та курдські воєнізовані підрозділи «Пешмерга» здійснювали наземні операції на півночі Іраку. Координація дій з офіційним Багдадом, курдськими воєнізованими підрозділами та шіїтськими племінними організаціями стала запорукою ефективності військової операції. 24 березня 2016 р. розпочалася операція, кінцевою метою якої було звільнення Мосула. Остаточо Мосул було звільнено 20 січня 2017 р.

Для протидії ІДІЛ адміністрація Обами вдавалася до використання і дипломатичного ресурсу. Зокрема, було активізовано зусилля щодо вироблення рішення питання про іранську ядерну програму. Новий декларативний миротворчий курс Обами заклав основу для досягнення консенсусу щодо іранської ядерної програми 15 липня 2015 р. у формі угоди «Спільний всеосяжний план дій». Було активізовано женевський переговорний процес із сирійської кризи. Ці дії створювали умови для мобілізації проти ІДІЛ геополітичних суперників США.

Наступним Президентом США Дональдом Трампом пріоритетними завданнями щодо забезпечення національної безпеки було названо розгром ІДІЛ та «обезголовлення» «Аль-Каїди». У спонсорованні ісламського тероризму Д. Трамп звинуватив Іран. Водночас, він закликав до партнерства з Росією у боротьбі з ІДІЛ. 19 грудня 2018 р. Д. Трамп заявив у «Твіттері» про перемогу над ІДІЛ: «Ми перемогли ІДІЛ, це була єдина причина залишатися там під час президентства Трампа» [12].

Проте терористична організація ІДІЛ зберігає своє існування. Вона продовжує проявляти локальну активність та намагається реалізувати свій проект державності. Нестабільність політичної ситуації на Близькому Сході в цілому, і в окремих країнах регіону, зокрема, слабкість центральної влади, нездатність силових структур забезпечити безпеку та контроль легітимної державності над усією територією країни створюють умови для збереження терористичної активності.

Крім вищезгаданої військової сфери, дуже важливою формою реалізації національної політики тиску на терористичні структури є послідовне посилення захисту Сполучених Штатів за допомогою електронних технологій. Насамперед йдеться про відповідну сторону діяльності Національного контртерористичного центру США, Національного Агентства Безпеки (АНБ), Центру захисту національної інфраструктури у складі ФБР, Державного департаменту, Державного казначейства США, а також цілої низки інших державних структур, які співпрацюють у рамках так званих «Спільних антитерористичних сил» (Joint Terrorism Forces) на всій території країни. І це не випадково.

Як справедливо зазначають експерти, атаки на комп'ютерні мережі, включаючи поширення комп'ютерних вірусів, відіграють важливу роль у політичних, а особливо у військових операціях ХХІ ст. По суті, війна із застосуванням інформаційних технологій стала новою концепцією у рамках військової стратегії. Сполучені Штати усвідомлюють загрозу терористичних акцій у сфері електронних технологій та вживають відповідних контрзаходів [55].

Серед них – інтенсивний розвиток національної мережі робочих груп згаданих секретних служб щодо запобігання, виявлення та розслідування різноманітних електронних терористичних атак на життєво важливі інфраструктури та фінансово-

платіжні системи США. Сюди слід віднести і розвиток спеціальної електронної бази ФБР про організації та осіб, причетних або потенційно причетних до внутрішнього та міжнародного тероризму (Terrorist Screening Database).

Посилення у XXI ст. транснаціонального тероризму природно генерувало ще більш інтенсивний розвиток міжнародного (транснаціонального) елемента стратегії США, а саме: активніша протидія тероризму на міжнародному рівні як загрозі національній безпеці країни. Адже як вже зазначалося, основна властивість міжнародного тероризму в інтерпретації американського законодавця – це вихід ним за рамки національних кордонів Сполучених Штатів через зазіхання на іноземного потерпілого, вчинення теракту на території іноземної держави або спроби винуватців сховатися (після здійснення терористичного акту) в іншій юрисдикції Сполучених Штатів [22].

Причини посилення цієї тенденції є досить очевидними. Адже примітною особливістю сучасної стадії еволюції тероризму є впевнене набуття ним (як це властиво організованої злочинності) транснаціонального характеру, поява та розповсюдження міжнародних терористичних організацій із глобальною мережевою структурою, високою мобільністю та наполегливим розширенням свого впливу. Приклад тому – так звані ІДІЛ, Аль-Каїда та інші терористичні угруповання. І цілком логічно, що ця тенденція мала викликати адекватну реакцію з боку Сполучених Штатів.

Тому США все наполегливіше інтегруються в міжнародне протистояння з транснаціональним тероризмом, розширюють зони свого впливу в галузі боротьби з ним. Щоправда, як вже зазначалося, Сполучені Штати попутно супроводжують це розширенням зон своєї військової присутності у низці регіонів світу, зокрема в Іраку, Сирії, нерідко виходячи за межі дотримання норм міжнародного права [2].

Не менш характерним є також неухильний розвиток такого транснаціонального елемента антитерористичної діяльності США, як послідовна нейтралізація джерел фінансування міжнародних терористичних організацій, заморожування активів, що належать їм та державам-спонсорам тероризму. Коло джерел фінансування терористичної діяльності є надзвичайно широким і не вичерпується виключно

кримінальними способами вилучення фінансових коштів. Більш того, основними є пожертвування та інша фінансова допомога однодумців терористів, релігійних організацій, держав-спонсорів шляхом здійснення переказів через банківські та інші фінансові структури. Так чи інакше це дозволяє надати таким фінансовим операціям легального характеру [31].

Зважаючи на основну роль цих джерел у фінансуванні тероризму, Сполучені Штати надають особливого значення виробленню практичних заходів щодо створення ефективної системи контролю над фінансовими потоками та з'ясування легальності фінансових операцій. Відповідно до положень антитерористичного законодавства, у США створено спеціальну національну Програму проти відмивання грошей, пов'язаних із фінансуванням терористів. До розвитку згаданої програми сформульовано щорічно оновлювану Державну стратегію боротьби з відмиванням «брудних» грошей, яку представляє міністр фінансів країни на затвердження Конгресу [70].

Вона містить у ряді інших регулюючих заходів та механізм здійснення комплексного нагляду в банківській сфері, включаючи розвиток системи надання спецслужбам відомостей про фінансові операції, що викликають підозру, зокрема, якщо це стосується транзакцій із залученням фінансових установ, що перебувають в юрисдикції інших держав. Як свідчить практика, особливо відчутним для нейтралізації джерел такого фінансування є також перекриття наркотрафіку з-за кордону до Сполучених Штатів як одного з основних джерел надходження коштів для терористичних організацій.

Одним із стратегічних і надзвичайно важливих напрямів у протистоянні США з транснаціональним тероризмом є розширення антитерористичного співробітництва з іншими державами, об'єднання з ними зусиль у плані надання взаємної допомоги у професійній підготовці фахівців по боротьбі з тероризмом, забезпечення (конфіденційно) озброєнням та іншими матеріальними ресурсами. Так само це виявляється у налагодженні співпраці в даній галузі із зарубіжними розвідувальними та іншими спеціалізованими службами у проведенні спільних антитерористичних операцій [22].

Поряд із цим досить ефективним інструментом протидії тероризму є активне використання Сполученими Штатами, з одного боку, економічні санкції проти країн, що співпрацюють з терористами, і з іншого – економічні програми допомоги державам, які переслідують терористів головним чином на своїй території (Ізраїль, Ірак, Ліван, Афганістан). Очевидно, таким чином, що, розуміючи безперспективність односторонніх дій у боротьбі з осередками тероризму у глобальному вимірі, Сполучені Штати ясно усвідомлюють можливість досягнення успіху в цьому лише із залученням значної кількості держав-учасниць у міжнародну антитерористичну коаліцію, з її масштабністю, комплексністю та координацією дій усіх учасників [65].

Разом з тим доводиться констатувати, що істотним недоліком зусиль, що вживаються США, в даному напрямку все ще є відсутність по-справжньому систематичного характеру такої координації. І це пояснюється існуванням у низці випадків перешкод для повноцінних контактів та співпраці американської сторони з іншими державами в контексті боротьби з транснаціональним тероризмом, особливо в Афганістані та Сирії. Йдеться, зокрема, про відмінності у підходах США та Росії в рамках стратегії протидії тероризму у згаданих регіонах, що перешкоджає ефективній кооперації між Сполученими Штатами та Російською Федерацією як на двосторонньому рівні, так і у багатосторонньому форматі. Але очевидно й інше (і в цьому сходяться фахівці з аналізованої проблеми): протидія тероризму все ж таки є тим напрямком, в рамках якого між США та Росією ніколи не припинялося співробітництво, незважаючи на суперечності та труднощі, що виникали [33].

Оцінюючи в цілому зміст сучасної американської стратегії та розвиток основних тенденцій протидії тероризму, можна констатувати, що їхньою відмінною особливістю сьогодні є прагнення Сполучених Штатів до координації всіх основних напрямків антитерористичної діяльності:

- здійснення запобіжних заходів прямого військового тиску на терористичні формування всередині та за межами США;
- політичний та економічний пресинг на держави-спонсори терористичних організацій [43].

Причому об'єднуючим початком для згаданих елементів протидії є прагнення не допустити здійснення терористичних актів насамперед на своїй території, вжиття запобіжних заходів забезпечення насамперед внутрішньої національної безпеки США. Як свідчить розвиток подій сьогодні, координацію зусиль у здійсненні такого стратегічного завдання досить ефективно реалізують Національний контртерористичний центр США (US National Counterterrorism Center), Міністерство внутрішньої безпеки США (Department of Homeland Security) та низка інших державних структур.

Разом з тим, на периферії цієї стратегії залишається, здається, головне: застосування профілактичного елемента, особливо у протистоянні з внутрішнім тероризмом. Йдеться про необхідність з більшою ефективністю використовувати механізми вирішення соціальних, політичних, релігійних протиріч та конфліктів як основних детермінантів, головних джерел тероризму, зокрема й у Сполучених Штатах Америки [34].

Підтвердженням особливого значення для Сполучених Штатів боротьби із глобальним тероризмом стало створення після подій 9/11 Міністерства внутрішньої безпеки (МВБ). В даний час МВБ включає в себе 72 спеціалізовані центри, які є основними підрозділами міністерства зі збору, обробки, зберігання та передачі відомостей про терористичні загрози відповідним службам урядів штатів та органів місцевого управління, а також службам розвідувального співтовариства США.

У свою чергу, ФБР збільшило кількість об'єднаних антитерористичних груп (Joint Terrorism Task Forces) на території США з 35 до 106, а чисельність фахівців боротьби з терористами зросла з 1 до 4,5 тис. осіб. Поряд із цим, у Національному антитерористичному центрі (НАТЦ, National Counterterrorism Center) організовано спеціальний архів із зберігання даних контррозвідки та розвідки про терористів з метою ефективною ідентифікації потенційних загроз терактів.

Представники НАТЦ, ФБР та МВБ очолюють Групу інтеграції з оцінки загроз та координації (Interagency Threat Assessment and Coordination Group). МВБ також взаємодіє з Національною мережею аналітичних центрів (National Fusion Center Network), що діє на всій території США [38].

На додаток до цього Національне агентство картографічної розвідки США (National Geospatial-Intelligence Agency) провело низку заходів щодо консолідації діяльності його аналітичних підрозділів, які займаються оцінкою розвідувальної інформації, що добувається ним, і постачанням цих даних командирів бойових частин і підрозділів і федеральних властей. Це дозволило суттєво підвищити ефективність контртерористичних операцій.

Спершу згадаємо, що на сьогодні, за заявами американської влади, спецслужбами США знищено більше половини лідерів «Аль-Каїди», включаючи головного ворога Америки Усаму бен Ладена, ідейного організатора терактів 11 вересня 2001 р.

За оцінкою директора національної розвідки США Джеймса Клеппера, сьогодні успіх дій спецслужб у боротьбі з терором визначається трьома факторами:

- самовідданістю та професійною майстерністю співробітників розвідки;
- інтеграцією структур, які займаються розвідувальною діяльністю;
- розширенням можливостей спецслужб щодо обміну інформацією, що становить основу зусиль щодо об'єднання всіх ланок американської розвідки [56].

Найважливішим фактором успішної антитерористичної діяльності США, на думку американських експертів, є консолідація та інтегрування зусиль силових відомств із протиборства тероризму, а також удосконалення системи обміну відомостями між підрозділами розвідувальної спільноти.

На допомогу розвідувальних структур створюється відповідна законодавча база. Так, незабаром комітети з розвідки завершать спільну розробку третього проекту закону про спецслужби, який за останні шість років з'явиться вперше та визначить юридичні повноваження розвідувальних та контррозвідувальних організацій США [33].

В даний час у рамках удосконалення форм і методів боротьби з тероризмом на державному рівні розглядаються пропозиції щодо створення єдиної системи управління надзвичайними ситуаціями, розширення спектру радіочастот для систем зв'язку, а також створення в Конгресі єдиного органу, який відповідає за контроль діяльності організацій, які відповідають за внутрішню безпеку США.

Крім того, фахівцями порушується питання створення єдиної мережі зв'язку для поліції, пожежних та інших структур, які займаються ліквідацією надзвичайних ситуацій. Незважаючи на заявлені успіхи у боротьбі з глобальним тероризмом, існує ціла низка факторів, що негативно впливають на роботу американських спецслужб.

Найсерйознішою проблемою, на думку аналітиків, є активний процес радикалізації американського суспільства. Нині характер джерел терористичних загроз зазнав істотних змін. Вони стали виходити не лише від «іноземців, які приїжджають до США», а й від споконвічних американських громадян. Більше того, близько половини здійснених та запланованих терактів бойовиків «Аль-Каїди» на території США (175 епізодів), зареєстрованих з 11 вересня 2001 року, сталися у 2009 та 2010 роках. Як зазначається експертами, загроза радикалізації настроїв споконвічних американців набуває настільки серйозного характеру, що виникає цілком серйозне побоювання щодо можливостей Вашингтона цілеспрямовано та ефективно зупинити цей процес [60].

З іншого боку, змінюється характер сучасних терористичних загроз. Бойовики досить швидко та ефективно пристосувалися до заходів щодо вдосконалення діяльності спецслужб. Наприклад, терористи стали використовувати потужні та чутливі до удару бризантні вибухові речовини, які досить важко виявити. Все більш реальною стає перспектива появи терористів-одинаків, що викликає серйозні побоювання у федеральних чиновників та керівників розвідувальних відомств [2].

У зв'язку з новим підходом до використання розвідувальних даних у американських спецслужб виникли проблеми іншого характеру – аналітики розвідки тепер змушені витратити значно більше часу на просте вилучення та зв'язування воедино величезної кількості різномірних даних. А на їхній реальний аналіз у фахівців залишається дуже мало тимчасових ресурсів. Сюди ж можна додати необхідність удосконалення методик аналізу отриманих даних, скорочення кількості приватних компаній, які беруть участь в акціях розвідувальної спільноти та займаються лінгвістичною підготовкою фахівців ЦРУ, особливо з таких мов, як дарі, урду, пушту, фарсі та арабська.

Як можна побачити, незважаючи на вживані (причому досить ефективні) заходи щодо протидії міжнародному тероризму, озброєні найсучаснішою військовою технікою та новітніми технологіями у різних галузях спецслужби США поки що не можуть повністю забезпечити антитерористичну захист американського суспільства. Підриви у середині своєї країни здійснюють вже й власні громадяни США. І тут чітко проглядається аналогія з іншими великими країнами – незважаючи на досить стабільний стан економіки, серйозний досвід силових структур у проведенні контртерористичних операцій, іноді їх лихоманяють теракти з великою кількістю жертв [46].

3.2. Перспективи протидії тероризму у США

Об'єктом тероризму є існуюча система соціального управління. Враховуючи те, що управління, в тому числі і соціальне відноситься до специфічних інформаційних процесів, можна зробити висновок, що зміна алгоритму соціального управління це результат перерозподілу інформаційного ресурсу.

Тероризм являє собою складне, багатовимірне явище. Крім правових, він торкається цілого ряду інших проблем – психологічні, історичні, технологічні й т.п. Все це спричиняє ту обставину, що світовому співтовариству дотепер не вдалося виробити оптимальних стратегій боротьби з ним. Саме цей факт й обумовлює необхідність більш детального аналізу стратегій боротьби з тероризмом, їх позиціонування в свідомості громадського населення, в інтересах якого ця боротьба ведеться [59].

Отже, сьогодні існує щонайменше три концептуальні стратегії боротьби з тероризмом. Власне насильницьке протиборство в контексті боротьби за існування, результатом якої служить загибель найменш пристосованих до даних умов життя індивідуумів (соціальних груп і систем) і виживання більш пристосованих, тобто певні еволюційні процеси, боротьба як знищення супротивника (класового, економічного і т.п.) ворога в ході воєнних дій і таємних операцій, або превентивне забезпечення неможливості його повноцінного функціонування, т.зв. інформаційна

чи «безкровна» боротьба. Як гіпотетичний, можна розглядати варіант гуманної війни з тероризмом, коли нейтралізація теророгенності виробляється шляхом недопущення теророгенних факторів, шляхом домовленостей і взаємних поступок.

Позиціонування стратегій припускає обмежене число стратегій, що є ключовими, тобто можуть принести бажані результати. Перші дві вже втратили свої позиції, у всякому разі в практиці боротьби з міжнародним тероризмом, підтвердивши свою неефективність і нецивілізованість [56].

Можна вважати, що перспективними є такі стратегії боротьби з тероризмом, в основі яких відсутні ознаки фізичного насильства, а основний наголос робиться на розумному компромісі, що враховує інтереси конфліктуючих сторін. Дотримання їх дозволяє суспільству, чи соціальній системі, визначити оптимальний алгоритм соціального управління, при якому тероризм неможливий як у сьогоденні, так і в майбутньому.

Боротьбу з тероризмом варто розглядати як контрольований, свідомий процес, у результаті якого з'являються добре продумані, детально розроблені ще до початку формальної реалізації стратегії. Позиціонування стратегій боротьби з тероризмом піднімає роль планування спеціальних заходів щодо протидії і профілактики тероризму на більш високу ступінь, припускаючи участь аналітики в процесі вироблення стратегії, саме у виробленні стратегії, а не в простому підборі її складових з наявного арсеналу доступних засобів [67].

До початку напрацювання будь-яких методик запобігання та стратегій врегулювання кризових явищ соціального характеру, слід визначити їх сутність та проаналізувати першопричини, умови формування. Криза – це стан системи, при якому неможливо одночасне задоволення інтересів двох і більш груп, що прагнуть до різних цілей. Криза в соціальних системах – це кінцевий результат багатостадійного процесу патологічних змін у змісті і формах життя населення, серйозних порушень механізму контролю в політиці, економіці, культурі, наслідком яких є вибух масового невдоволення. Фактично, криза в соціальних системах завжди є антропогенним фактором, або соціальним конфліктом, тобто її базисом є діяльність людини або окремої соціальної групи.

Соціальний конфлікт – це вже характерна ознака кризової ситуації. Кризі часто передують конфлікти, але не кожний конфлікт породжує соціальну кризу. Особливість таких конфліктів в тім, що вони завжди трьохсторонні, і третьою стороною завжди є соціальна підсистема, яку наділено керуючими функціями, і від правильності її дій, або від коректності або оптимальності алгоритму, залежить подальший розвиток подій. Деколи, ворогуючі сторони на певному етапі об'єднуються проти третьої. Криза соціальної системи – наслідок недосконалості соціального управління, політичного або ідеологічного менеджменту, тобто підсистеми, що генерує алгоритм соціального управління та не в змозі впорядковувати взаємодію між людьми шляхом регулювання соціальних відносин між ними [70].

У загальному випадку рівноважний стан між суспільством як суб'єктом права і владою забезпечується зваженою правовою політикою, що передбачає можливість оптимальної корекції алгоритму соціального або політичного управління, відповідно до рекомендацій і побажань окремих членів суспільства, природно у встановленому порядку. У тому випадку, коли порушується діалектична сутність управління – виникає ситуація, коли незгода чи соціальний протест окремих членів суспільства проти встановленого суспільного порядку або окремих його елементів породжує соціальний конфлікт, сукупність яких і визначає стан суспільства як кризовий.

Форма кризових явищ соціального характеру еволюціонує відповідно до стану напруженості соціального конфлікту від звичайних, в межах дозволеного правовими та моральними нормами, соціальних дій протестного характеру – мітинги, страйки, марш протесту і т.п. до екстремістської та терористичної діяльності [32].

Криза, як соціальний процес, виникає задовго до появи соціальних процесів з ознаками протестної діяльності та має латентну, або скриту частину. Історичний досвід свідчить про те, що будь-яка спроба вирішення кризової ситуації на етапі відкритої протидії (непокори) значно ускладнює процеси контролю, робить всі можливі антикризові заходи марними. Силкові заходи з боку влади однозначно будуть розцінені широким загалом як терор, та позиціоновані на користь протестуючих. Навіть у випадку успішності таких заходів та досягнення компромісу,

про кінець соціальної кризи говорити зарано, навпаки, досить складно вирахувати де і коли спалахне знову. Соціальний резонанс будь якої протестної дії, навіть без ознак правопорушень, може бути не прогнозованим, коли його вчинено на екстремальній фазі латентного соціального конфлікту [65].

Технології аналізу передумов соціальних конфліктів з метою їх нейтралізації за рахунок оптимальної корекції алгоритму соціального управління на цей час не існує взагалі, оскільки будь-яке оперативне реагування починається тільки за наявності факту або наміру протестної діяльності, та ще й за підозри можливого насильства. Вважаючи те, що ми живемо в постіндустріальному суспільстві, фізичне насильство в проведенні будь яких соціальних трансформацій такий же архаїзм як і боротьба з протестно налаштованими прошарками населення за допомогою репресій та обмежень.

Ідеолог усіх кольорових революцій (до речі – більшість з них вдалися) на пострадянському просторі Джин Шарп наводить понад 200 методів ненасильницької боротьби проти так званих «політичних опонентів» – фактично представників існуючої влади. Багато з них використовується і зараз. Можна погодитись з думкою щодо їх демократичності, але тільки не у випадку, коли такі заходи стають замовними і люди приймають в них участь не за власним бажанням а за гроші.

Певні політичні сили використовують кризові явища соціального характеру та ситуацію навколо них системно задля задоволення власних політичних амбіцій насамперед для формування інформаційного впливу з метою приниження політичних опонентів – це вже різновид ідеологічної боротьби або інформаційної війни, типовими фазами якої є екстремізм і тероризм і необов'язково з ознаками фізичного насильства. Правильно поданий заклик або лозунг інколи має більш катастрофічні наслідки ніж теракт у формі підпалу або вбивства [7].

Отже, якщо тероризм розглядати як різновид кризового явища соціального характеру, то технологія протидії має базуватися на застосуванні, у першу чергу, адекватних, що впливають з його інформаційної сутності, технологій – суспільно морального (неприйняття терористичних засобів у боротьбі, як і насильства в цілому, закладене на рівні підсвідомості) та соціально-інформативного (передбачає

оперативне реагування на всі передумови соціальних конфліктів із використанням управлінських засобів коригування алгоритмів соціального управління з метою їх недопущення, або, якщо таке неможливе, зменшення гостроти, у тому числі шляхом певних раціональних поступок з боку влади, що, як правило, потребує оптимізації алгоритму соціального управління та корекції правового поля) [4].

Репресивна, або соціально-правова концепція протидії подібним явищам (базується на реалізації в суспільстві певних обмежень та заборон на таку діяльність з боку керуючої системи, із використанням системи права, як регулюючого інструмента) прийнятна лише на стадії ліквідації і з певними обмеженнями, оскільки при цьому ігнорується внутрішній стан індивіда, передумови та причини терористичної діяльності, навіть у тому випадку, коли вони обумовлені та можуть бути зрозумілі або виправдані.

Проблема пошуку оптимального управління соціальними процесами існувала протягом всієї історії розвитку цивілізованого суспільства. Тероризм, так само як і протидія йому – специфічний соціальний процес, у якому стратегічно важливою задачею – генеруючою стратегією, є переконання, з використанням насильства, певної частини громадянського суспільства, як правило, меншої, але більш прогресивної чи соціально активної, у правильності алгоритму соціального управління (генеральної стратегії), обраної більшістю, або навпаки [22].

Генеральна стратегія може бути помилковою, побудованою на обманах і помилках, однак підтримана більшістю може панувати в суспільстві протягом конкретного історичного періоду, як це було зі стратегією побудови комуністичного майбутнього, німецьким фашизмом і т.п. Успіх тероризму як генеруючої стратегії соціального управління, так само як і тієї чи іншої стратегії боротьби з тероризмом, в остаточному підсумку визначається наскільки дана стратегія підтримується загальною масою цивільного населення [58].

У контексті нашого уявлення, позиціонування стратегій боротьби з тероризмом це об'єктивно усвідомлений, систематично повторюваний процес сприйняття соціальним середовищем стратегій боротьби з тероризмом, як способом нав'язування

чи примусової корекції стратегій соціального управління в суспільстві, визнаних переважною більшістю громадськості [19].

У позиціонуванні основний упор замикається на сутності стратегій, що преуваляють над процесами, за допомогою яких вони формуються. Сучасні стратегії соціального управління, у тому числі і боротьби з тероризмом, визначаються під впливом і в інтересах більшості представників конкретних соціальних утворень і процесів. При цьому успіх цих стратегій, відповідно і успіх боротьби з тероризмом у цілому, визначається не ефективністю планування й організації антитерористичних кампаній, а сприйняттям цих стратегій з боку цивільного населення, навіть потерпілого від тероризму [49].

Інформаційну протидію кризовим явищам соціального характеру у США необхідно будувати на різних етапах їх прояву, насамперед на етапі прихованої фази формування. Подібна соціально-інформаціологічна або моніторингова технологія може бути представлена ланцюгом взаємовизначаючих подій:

- моніторинг;
- визначення передумов;
- ситуаційне моделювання;
- аналіз потенційних наслідків соціальних конфліктів;
- синтез коригувального (управляючого) впливу;
- корекція алгоритму соціального управління;
- позиціонування та стратегічне планування боротьби кризовими явищами соціального характеру, насамперед з тероризмом;
- нейтралізація передумов;
- мінімізація наслідків (у разі виникнення) [5].

Слід акцентувати увагу на тому, що в існуючих стратегіях боротьби з тероризмом упор робиться на терористичну діяльність як на факт, що відбувся, що вимагає застосування сили, і не достатньо уваги приділяється технологіям превентивної нейтралізації соціальних конфліктів, які виступають глибинними соціальними причинами тероризму. Можна запропонувати соціально-інформаційні технології протидії тероризму. Їх сутність зводиться до елементарного – простіше

усунути передумови терористичної діяльності через конформні реформи і своєчасну корекцію алгоритму соціального управління, ніж нейтралізувати соціальний конфлікт, який може коштувати стабільності влади, а народу – спокою і безпеки.

Підсумовуючи, можна зазначити, що питання організації ефективності протидії тероризму стало ключовим моментом як внутрішньої політики багатьох країн, так і актуальним питанням міжнародної взаємодії різних країн. Основне тактичне завдання спецслужб у боротьбі з тероризмом чинне сьогодні – нейтралізація терористів, їх організацій та навіть держав – виконується, витрачаються величезні кошти, але терористичний рух не стихає, і кожен день призводить до нових жертв. Заходи з попередження терористичної діяльності, на жаль, не завжди дієві [44].

Сучасний тероризм потребує розробки нових концептуальних підходів, оскільки існуючий алгоритм протидії тероризмові показав свою нездатність забезпечити спокій у суспільстві, свідомством тому є зтяжна антитерористична кампанія, результати якої важко назвати позитивними. Єдино прийнятною зброєю проти кризових явищ соціального характеру може бути оптимальна технологія соціального управління, здатна, з огляду на інтереси всіх підсистем суспільної системи, виробити оптимальну стратегію нейтралізації соціальних конфліктів. Запорукою ефективності стратегій протидії тероризму є досконале та своєчасне їх позиціонування, операції.

Реформація правових відносин як об'єктивна необхідність сьогодення вимагає поєднання юридичних методів протидії із соціально-інформаційними та потребує подальших розвідок, у тому числі й у напрямку підвищення ефективності боротьби із тероризмом шляхом перенесення центру тяжіння з караючих заходів на прогнозування та соціальну профілактику.

ВИСНОВКИ

Тероризм на сьогоднішній день є однією з найголовніших загроз безпеці людства сучасного світу. На жаль, Сполучені Штати Америки останнім часом все частіше стають однією з найголовніших мішеней терористичних актів та терористів.

Терористичні акти спричиняють вбивство важливих державних діячів, масові людські жертви, вбивства ні в чому не винних людей, скалічені життя та психіку людей. Для ефективної боротьби з міжнародним тероризмом необхідний комплекс заходів щодо боротьби з цим негативним явищем, з яким все частіше останнім часом стикаються багато країн. Необхідною є комплексна співпраця між різними країнами щодо створення заходів для ефективного виявлення, профілактики, протидії міжнародному тероризму. У роботі ми розглянули феномен тероризму, види терористичних актів, витоки терористичних явищ.

Тероризм давно здобув статус проблеми міжнародного характеру. Він є загрозою існуючої політичної системи США. Також терористичні сплески починають загрожувати існуванню та політичним системам багатьох держав. Потенційні можливості терористів впливають на багато політичних рішень, а також перебіг суспільного розвитку.

Нині тероризм видозмінюється. З'являються нові форми, терористи задіюють технології, що існують на даний момент. Наразі експерти дотримуються тієї точки зору, що існує безпосередня загроза ядерного тероризму та катастрофічних наслідків, хоча раніше подібні погляди навіть не розглядалися. Внаслідок цього феномен несе загрозу екологічних катастроф, техногенних катаклізмів. Протидія тероризму стає структуроутворюючим фактором забезпечення національної безпеки США. Саме тому він є підвищеним інтересом у політологів, соціологів та інших фахівців.

Світова система переживає серйозні військово-стратегічні та політичні катаклізми протягом останніх кількох десятиліть, які пов'язані з жорстокістю та масштабами феномену тероризму, що набуває величезного розмаху. Терористи та екстремісти у різних частинах світу захоплюють транспорт, захоплюють заручників, займаються вбивствами, вибухами, масовим насильством. Тероризм є загрозою для

національної безпеки багатьох держав, у тому числі й нашої. Пріоритетом зовнішньої політики багатьох країн є боротьба з феноменом тероризму.

Соціальним підґрунтям тероризму є проблеми безробіття, злиднів, наявні політичні та суспільні проблеми. Тероризм став одні з найнебезпечніших явищ за своїми наслідками, масштабами та непередбачуваністю. Феномен тероризму дедалі більше загрожує безпеці багатьох країн та їхніх громадян.

Тероризм, на думку численних дослідників, є реакцією у відповідь на несправедливості світу. Основним завданням є скорочення терористичних актів шляхом врегулювання та попередження наявних соціальних та політичних наявних проблем непересивними ненасильницькими політичними методами.

Над скороченням цього насильства посилено працюють багато країн, ведучи спільну роботу щодо скорочення світового тероризму. США співпрацює з багатьма країнами боротьби з міжнародним тероризмом.

Світ, у якому відсутнє насильство, може бути реальністю. Реальним завданням є скорочення та зведення насильства до мінімуму.

Насамперед потрібно боротися з подвійними стандартами та на світовому рівні дати визначення терміну «терорист». Заходи покарання терористів повинні бути для всіх однаковими, тому чи є ця людина терористом, не загарбником або визволителем, а саме терористом. Створення одного органу з членством всіх провідних держав значно прискорило б процес боротьби та її якість. Вирішивши ці, на перший погляд, легкі завдання і розпочнеться реальна світова боротьба з тероризмом, але для цього країнам потрібно буде відсунути на другий план свої особисті амбіції та образи та подумати про всесвітнє благополуччя.

У США та багатьох інших країнах велика увага приділяється правовому регулюванню боротьби з міжнародним тероризмом. Проте слід враховувати той факт, що багато положень, що містяться в міжнародних нормативних актах боротьби з міжнародним тероризмом, ще слабо конкретизовані, а це ускладнює їх використання правоохоронними органами та спецслужбами США з конкретними практичними цілями.

У США немає всеосяжного федерального закону, що безпосередньо стосується тероризму всередині країни. Терористичним актом може бути визнано вчинення або спроба організації вибуху, збройного пограбування, підпалу, вбивства, нападу, ракетного удару, захоплення транспортних засобів, будівель, захоплення заручників чи будівель посольств. Усі ці дії караються федеральним законом чи законами окремих штатів і може бути визнані терористичними залежно від мотивів.

У боротьбі із сучасним міжнародним тероризмом, як вважають американські експерти, потрібно докорінно змінювати підходи. Одних силових методів каральної політики вже недостатньо. На зміну знищеним бойовикам, учасникам незаконних формувань приходять інші люди дії. По суті, незайманими залишаються «люди думки» – носії екстремістських ідей. Потрібна величезна профілактична робота зі створення такого соціально-економічного та толерантного середовища в суспільстві, яке відкидало б терористів. Потрібен відкритий діалог політиків, правозахисників, представників неурядових організацій, де обумовлювалися б усі проблеми та протиріччя, що гальмують боротьбу з тероризмом.

Отже, вищевикладене свідчить, що у організації та проведенні антитерористичної політики США накопичено певний позитивний досвід, який успішно можна застосувати інших країнах. У США концентруються великі кошти і відпрацьовуються нові способи і методи, створені задля забезпечення комплексної безпеки загроз тероризму.

Керівництво Америки налагоджує співпрацю з іншими країнами у цій сфері. І тому формуються нові міжнародно-правові механізми протидії тероризму. Однак у боротьбі із цим злом у ХХІ ст. залишається ще чимало проблем, невирішених питань та протиріч. За багатьма лініями та напрямками боротьба з тероризмом як у США, так і в інших країнах, поки що малорезультативна. Якщо ефективність боротьби з тероризмом не підвищиться, то масштаби терору не зменшуватимуться, а, навпаки, з року в рік збільшуватимуться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипенко. В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : монографія. Фенікс, 2011. - 317 с.
2. Ангеловський І., Марзук Л. Результати розслідування: Пентагон виділяє до 2,2 мільярда доларів на зброю радянського зразка для сирійських повстанців / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). Sarajevo, 2017. URL: <https://www.occrp.org/ru/makingakilling/the-pentagon-is-spending-2-billion-on-soviet-style-arms-for-syrian-rebels> (дата звернення: 04.04.2022).
3. Бобков Ф. Тероризм як форма прикриття агресії // Життя національностей. 2000. № 1. С. 42.
4. Бойченко О. В., Ончурова О.О. Кібертероризм у складі сучасних проблем національної безпеки. Форум права, 2010. № 2. С. 57-62.
5. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку. Київ: «АДЕФУкраїна», 2009. 392 с.
6. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 442 с.
7. Держдепартамент представив щорічну доповідь з тероризму // Голос Америки. Вашингтон, 2020. URL: <https://www.golosameriki.com/a/state-department-rompreo-terrorism/5475406.html> (дата звернення: 04.04.2022).
8. Договір держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про боротьбу з тероризмом від 4 червня 1999 р. // Збірник нормативних актів, що регулюють взаємодію держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю / Виконавчий комітет Співдружності Незалежних Держав. Вип. 2. Мінськ, 2001. С. 98-110.
9. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія. Київ: НІСД, 2014. 328 с.
10. Європейська конвенція боротьби з тероризмом від 27 січня 1977 р. // Чинне міжнародне право. Т. 3. С. 94-99.

11. Ємельянов В.П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне і практичне значення. Форум права, 2011. № 1. С. 348-361.
12. Жарінов К.В. Тероризм та терористи: іст. Довідник / Під загальною ред. А.Є. Тарс. Мінськ: Харвест, 1999. 608 с.
13. Заблоцький. В. Тероризм // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 636. — 742 с.
14. Захаров У. Тероризм – загроза людству // Військові знання. 2002. № 1. С. 43-44.
15. Ілляшенко А.В. Інформаційний тероризм як злочинна діяльність міжнародного масштабу / А.В. Ілляшенко, Ю.М. Кіяшко // Журнал східноєвропейського права, 2016. № 27. С. 94-100.
16. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. Київ: НІСД, 2013. 104 с.
17. Коваль І.М. Глобалізація, загальна безпека і безпека в Україні. Одеса: «Астропринт», 2008. С. 33-46
18. Козирєва А. Рада Безпеки ООН проти міжнародного тероризму. 2003. № 9. С. 44-51.
19. Конвенція ООН про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 // Чинне міжнародне право. Т. 3. С. 576-578.
20. Конвенція ООН про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 // Чинне міжнародне право. Т. 3. С. 579-583.
21. Конвенція ООН про злочини та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден від 14 вересня 1963 р. // Чинне міжнародне право: У 3 т. / Упоряд. Ю. М. Колосов та Е. С. Кривчикова. Т. 3. М., 1999. С. 571-576.
22. Конвенція ООН про маркування пластичних вибухових речовин з метою виявлення від 1 березня 1991 р. // Інформаційна база системи КонсультантПлюс: Міжнародне право.

23. Конвенція ООН про фізичний захист ядерного матеріалу від 3 березня 1980 // Чинне міжнародне право. Т. 3. С. 30-38.
24. Костенко О. Сьогодні боротьба зі злочинністю нагадує поведінку «вершника без голови» / О. Костенко // Юридичний вісник України. – 2008. – № 44. – С. 1-7.
25. Кудрявцев В.М. Попередження тероризму науки та сучасність. 2004. №1. С. 89-95.
26. Кульчицький С. В., Примаченко Я. Л. Терор і тероризм // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — Київ.
27. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.
28. Лунеев В.В. Общие проблемы терроризма. Міжнародна кримінологія : стан та перспективи : збір. матеріалів «круглого столу» ; за ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенка // Юридичний вісник. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 141-249.
29. Льовін А.В. Міжнародно-правове регулювання передач ядерних матеріалів: нормативний аспект. Київ, 2011. 215 с.
30. Міжнародна конвенція боротьби з бомбовим тероризмом від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної. 2001. № 35. Ст. 3513.
31. Міжнародна конвенція боротьби з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. // Інформаційна база системи Консультант Плюс: Міжнародне право.
32. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 18 грудня 1979 р. // Чинне міжнародне право. Т. 3. С. 23-29.
33. Новикова Л. В. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй як інституція протидії тероризму. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2014. № 1144, Т. 2, Вип. 4. С. 25-28.
34. Палагнюк. Ю. Антитерористична діяльність // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). — Київ : Парламентське видавництво, 2011.

35. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
36. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції: монографія / В. Ф. Антипенко ; Національний авіаційний ун-т. Інститут міжнародних відносин. - К. : [б.в.], 2008. - 406 с.
37. Про неприпустимість політики державного тероризму та будь-яких дій держав, спрямованих на підриг суспільно-політичного устрою в інших суверенних державах: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, прийнята на її 39-й сесії 1984 р. // Міжнародне життя. 1985. № 6. С. 144-145.
38. Ржевська Н. Ф. Політичний аналіз і стратегічне прогнозування в США: інституційний вимір: монографія. Дрогобич : Коло, 2012. - 255 с.
39. Ржевська Н. Ф. Стратегічне прогнозування в системі забезпечення зовнішньої політики США : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. - Київ, 2014. - 42 с.
40. Ткачук П.П., Гула Р.В., Сивак І.О. Інформаційна війна і національна безпека. Львів: НА СВУ, 2015. 265 с.
41. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики і загрози: досвід України та НАТО: зб. міжнар. конф. / упоряд. В.Ю. Цюкало, М.О. Паламарчук, В.О. Семененко; за заг. ред. К.А. Кононенка. Київ: НІСД, 2012. 80 с.
42. Ялі М. Х. Формування нового світового порядку в умовах глобалізації : дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2007. С. 186-207.
43. America's day of Terror. BBC News : веб-сайт. URL: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/americas/2001/day_of_terror/ (дата звернення: 04.04.2022).
44. Vacchi U. Syria : Al-Nusra jihadists 'capture US TOW anti-tank missiles' from moderate rebels // International Business Times. London, 2014. URL: <https://www.ibtimes.co.uk/syria-al-nusra-jihadists-capture-us-weapon-ry-moderate-rebels-1472864> (дата звернення: 04.04.2022).

45. Brown I. Terrorism and the Proportionality of Internet Surveillance / Ian Brown, Douwe Korff // *European Journal of Criminology*. 2009. Vol. 6, No. 2. P. 119-134.
46. Crenshaw M. The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century / Martha Crenshaw // *Political Psychology*. 2000. Vol. 21, No 2. P. 405-420.
47. Crowcroft O. Syrian sniper : US TOW missiles transform CIA-backed Syria rebels into ace marksmen in the fight against Assad // *International Business Times*. – London, 2015. URL: <https://www.ibtimes.co.uk/syrian-sniper-us-tow-missiles-transform-cia-backed-syria-rebels-into-ace-marksmen-fight-against-1526468> (дата звернення: 04.04.2022).
48. Crozier B. *Terrorism activity: international terrorism*. Washington, D.C.: USA, 1975. 344 p.
49. Dahrendorf R. *The modern social conflict: an essay on the politics of liberty*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1988. 284 p.
50. Dettmer J. US humanitarian aid going to ISIS // *Daily Beast*. New York, 2017. 14.04. URL: <https://www.thedailybeast.com/us-humanitarian-aid-going-to-isis> (дата звернення: 04.04.2022).
51. Frasen J., Fulton I. *Terrorism counter-action*. Fort Leavenworth, K.S.: U.S. Army command and general staff college, 1984. 175 p.
52. Friedlander R.A. *Coping with terrorism: What is to be done?// Terrorism: theory and practice*. Colorado, 1979. P. 231.
53. Gaytandzhieva D. US Task Force Smoking Gun smuggles weapons to Syria : Serbia files (part 2) // *Arms Watch*. 2019. URL: <http://armswatch.com/us-task-force-smoking-gun-smuggles-weapons-to-syria-serbia-files-part-2/> (дата звернення: 04.04.2022).
54. Greenwald G. Wes Clark and the neocon dream // *Salon*. New York, 2011. URL: https://www.salon.com/2011/11/26/wes_clark_and_the_neocon_dream/ (дата звернення: 04.04.2022).
55. Harmon C. C. *Terrorism today*. Great Britain, London: Rank Cass, 2002. 315p.

56. International Terrorism and World Security / Ed. by David Carlton, Carlo Schaerf. L.: Croom Helm, 1975. 332 p.
57. Justification for FY 2021 overseas contingency operations (OCO) : Counter-Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) Train and Equip Fund / The United States Department of Defense. Washington, 2020. 36 p. URL: https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2021/fy2021_CTEF_J-Book.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
58. Khaled Hyani shells killed and wounded no less than 900 civilians in 162 days / Syrian Observatory for Human Rights. Coventry, 2014. URL: <https://www.syriaahr.com/en/7863/> (дата звернення: 04.04.2022).
59. Kight S.W. DHS directing \$77 million to combat domestic violent extremism in states, cities. // Axios. Washington, 2021. URL: <https://www.axios.com/domestic-violent-extremism-grant-b6b5f8c3-2a98-437c-a12f-c61360c2e7d1.html> (дата звернення: 04.04.2022).
60. Kirby J. Daily press briefing / The United States Department of State. – Washington, 2016. URL: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/dpb/2016/05/257315.htm> (дата звернення: 04.04.2022).
61. Laqueur W. Terrorism / Walter Laqueur. Boston: Little, Brown, 1977. 277 p.
62. Laqueur W. The Age of Terrorism / Walter Laqueur. L.: Weidenfeld and Nicolson, 1987. 385 p.
63. McLeary P. The Pentagon just spent \$41 million to train ‘Four or Five’ Syrian fighters // Foreign Policy. Washington, 2015. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/09/16/pentagon-just-spent-41-million-to-train-four-or-five-syrian-fighters/> (дата звернення: 04.04.2022).
64. Miller G., De Young K. Secret CIA effort in Syria faces large funding cut // Washington Post. Washington, 2015. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/lawmakers-move-to-curb-1-billion-cia-program-to-train-syrian-rebels/2015/06/12/b0f45a9e-1114-11e5-adece82f8395c032_story.html (дата звернення: 04.04.2022).

65. Muftuler-Bac M. Information Societies, New Terrorism: Its Impact on International Politics / Meltem Muftuler-Bac // Review of International Law and Politics. 2007. Vol. 3, No. 9. P. 130138.

66. O'Toole M. Only '4 or 5' US-trained Syrians are still in the fight against ISIS // Defense One. Washington, 2015. URL: <https://www.defenseone.com/threats/2015/09/only-4-or-5-us-trained-rebels-are-still-fighting-syria/121136/> (дата звернення: 04.04.2022).

67. Senators call for end to failed Syria Train and Equip Program // St. George News. – Washington, 2015. URL: <https://www.stgeorgeutah.com/news/archive/2015/10/03/nab-lee-manchin-murphy-udall-call-end-failed-syria-train-equip-program> (дата звернення: 04.04.2022).

68. Sofer K., Shafroth J. The structure and organization of the Syrian opposition / Center for American Progress. Washington, 2013. URL: <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2013/05/14/63221/the-structure-and-organization-of-the-syrian-opposition/> (дата звернення: 04.04.2022).

69. The 9/11 Commission report : final report of the National Commission on terrorist attacks upon the United States : executive summary / National Commission on terrorist attacks upon the United States. Washington, 2004. URL: https://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report_Exec.htm (дата звернення: 04.04.2022).

70. United States code annotated title 22 : foreign relations and intercourse / The United States Department of State. Washington, 2003. 5 p. URL: <https://www.legislationline.org/download/id/1426/file/436377cc286d5ed2babf7faed4784018.pdf> (дата звернення: 04.04.2022).

71. White Helmets founder discovered dead near Istanbul home // Ahval. Istanbul, 2019. URL: <https://ahvalnews.com/white-helmets/white-helmets-founder-discovered-dead-near-istanbul-home> (дата звернення: 04.04.2022).

ДОДАТКИ

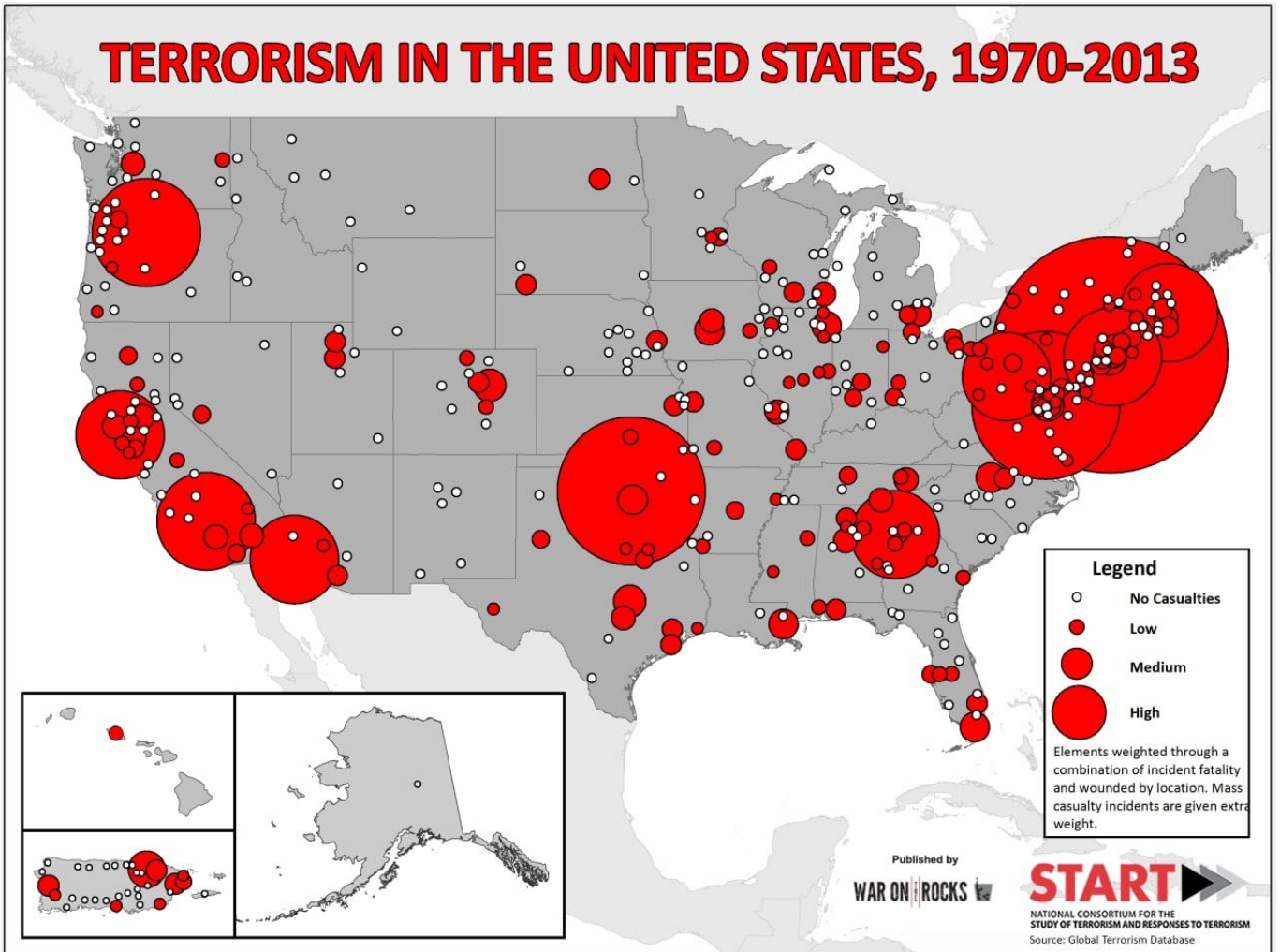
Додаток А

Види тероризму

Вид тероризму	Подробиці
Технологічний	У юридичній літературі під цим видом розуміють терористичний акт із незаконним використанням радіоактивних речовин, біологічної (бактеріологічної), хімічної, ядерної зброї, а також їх компонентів, патогенних мікроорганізмів. Також сюди можна віднести захоплення, руйнування або виведення з ладу хімічних, ядерних та інших об'єктів, а також систем життєзабезпечення промислових центрів та міст. Цілями є, як правило, економічні, політичні та інші.
Радіаційний	Оволодіння ізотопною продукцією, відходами ядерного виробництва, ядерними матеріалами
Кримінальний	Цей вид тероризму є однією з найвищих форм прояву такого виду організованої злочинності як тероризм. Цей вид тероризму проявляється у корисливо – насильницькій злочинності, злочинних розбираннях. Причиною кримінального тероризму є конкуренція у сфері впливу, для розбирання подібних конкуренцій використовується вибухівка та зброя.
Антидержавний	Під даним видом тероризму дослідник має на увазі цілеспрямовану терористичну діяльність окремої особи або цілої групи, яка здійснюватиметься з цілями зміни чи руйнування державного режиму, державної ідеології, соціально-економічної формації та ін. Все це здійснюватиметься за допомогою терористичних (кримінальних) способів.

Додаток Б

Карта терактів у США, скоєних у 1977-2013 рр.

Додаток В

Карта загрози тероризму на Американському континенті

